

Public Instruction, Bombay.

3442
SECOND BOOK,

BY

SIR T. C. HOPE, K.C.S.I., C.I.E.,

LATE EDUCATIONAL INSPECTOR, N. D

FIFTEENTH EDITION—60,000 COPIES

*Copyright under the Government of India's
Act XXV, of 1867.*

Bombay:

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPÔT.

1888.

(All rights reserved.)

Price One anna.

3442

BOMBAY :

PRINTED AT THE EDUCATION SOCIETY'S PRESS, BYCULLA.

પ્રત્યેક સરકારી કેળવણીખાતું.

બીજી ચોપડી.

રચના

સી. હોપ,

1st ઈન્સ્પેક્ટર, હ. બા.

આવૃત્તિ—૬૦,૦૦૦ પ્રત.

૬૭ ના ૨૫ મા આંદ પ્રમાણે નોંધેલી બે.)

ખાતું:

નંદ સંસ્કૃત કોડીપો.

ઈસવી સન ૧૮૮૮.

સર્વે અધિકાર સરકારે સ્વાધીન રાખેલા છે.)

ગીમત એક આના.

સાચું

મંત્રી

એન્ડ્રુકેશન મોસાયટીના છા

આ ચોપડી શીખવવાની રીત

૧. પાઠને મથાળે જે રાબ્દ લખ્યા છે તે પ્રથમ મહે-
તાજીએ છોકરાંપાસે બરાબર વંચાવવા. એમાં જે નવા
જોડાક્ષર આવે, તેનું રૂપ પાઠીઆપર લખીને, તથા જે
રાબ્દમાં આવે તે રાબ્દ લખીને છોકરાંને બતાવવું, અને
તે તેમને સારી રીતે સમજાવવું કે ફલાણા બે કે ત્રણ
અક્ષર મળીને ફલાણો જોડાક્ષર થયો છે.

૨. જેમ પહેલાં પાઠમાં “આવડયા” એ રાબ્દ ૨
લો છે, એમાં ડયા જોડાક્ષર છે, તે સમજાવવું
કે પ્રથમ ડ ને યા એ જુદા જુદા
કાનાંપાસે બોલાવવા, ત્યારે તેઓ કહેશે કે ડયા,
તી આગળ આવે લખીએ તો આવડયા વંચાય,
રેખે તો આવડયા છે, માંડ ડ ને ય જોડવો પડે.
૩. “રાબ્દો” એ રાબ્દનાં બે ને ચો જોડવો પડે
પણ તે ડ ને યની પેઠે આપ્યા જોડાતા નથી.
૪. પહેલું પાંખડું રાખીને જોડનાં પાણુ જેવી લીટી
નાંખવી, અને તેને ચો જોડીને લખીએ એટલે
૫. વળી એની માત્રા બૂરાં નાંખીને વંચાવવું.
વંચાય : તેમજ તેને વરડું ને અનુસ્વાર જો-
ખું વંચાય. એ રીતે એકજ જોડાક્ષ-
ર આપ્યાથી જુદાં જુદાં રૂપ ને ઉ-
ત્તમજાવવાં, એટલે એ જોડાક્ષર છોકરાં-
બરાબર ઠસશે. એ પ્રમાણે જોડાક્ષર સમ-
ના તમામ રાબ્દ વાંચતાં શીખવવા, અને
સમજાવવા. ત્યારપછી પાઠ વંચાવવો. પાઠ-

ચોપડી શીખવવાની રીત.

ભાગ કે રાખ્દ છોકરાંના મનજ્યાવગરે
 કરવું. નીતિની કે જ્ઞાનની હરેક વાત
 ખીજ દાખલા આપી શીખવનારે તે પાઠ
 છોકરાંના મનમાં સારીપેઠે ઉતારવો. રોજ એક પાઠ શી-
 ખવો.

૩. પાઠ પૂરો થઈ રહ્યાપછી તેમાં જે રાખ્દ આવે-
 લા હોય તેની જોડણી ચોપડી બંધ કરાવીને છોકરાંપાસે
 કરાવવી, અને અર્થ પૂછવા. સારાંશ કે એક પાઠ સારી
 રીતે વાંચતાં, તેમાંના બધા રાખ્દના અર્થ અને પાઠની
 મધ્યની મતલબ સારી પેઠે સમજતાં, અને અધરા
 રાખ્દની જોડણી કરતાં આવડે, ત્યાંલગણુ ખીજે પાઠ
 રાવવો નહિ, પણ અંટલી સંભાળ રાખવી કે શિક્ષક
 ડ મોઢે ન કરે.

૪. પાઠ થઈ રહ્યાપછી જે રાખ્દમાં જોડાક્ષર
 વ્યા હોય તે આવે એવાં નાનાં નાનાં વાક્ય
 પાસે જોડાવવાં, અને તે પાઠીપર લખાવવાં. જે
 પાઠમાં જાણે 'રાખ્યો' રાખ્દ આવેલો છે. હવે '
 જોડાક્ષર બરાબર વાંચતાં ને લખતાં આવડે માટે,
 ઘેડો રાખ્યો, મેં રૂપિઆ રાખ્યા, તેણે શું રાખ્યું, એ
 નાનાં નાનાં વાક્ય છોકરાં જોડીને પોતાની મેળે પા-
 લખે, તો તેથી જોડાક્ષર છોકરાંને બરાબર લખતાં
 ડરો, અને તેનું રૂપ પણ ધ્યાનમાં રહેશે.

૫. કવિતાના પાઠ વંચાય ને સારી પેઠે
 પછી તે મોઢે કરવાને ઘેર આપવા.
 એક પાઠમાં આઠ લીટીઓ છે, તેમાંના
 કરવાને ઘેર આપવી. તે ઘેરથી ખીજે દહ
 પછી ખીજી ચાર આપવી. એમ્રમાણે કવિતા
 બાણતાં આવડે એવું કરવું.

૬. આ ચોપડીમાં અને એ પછીની બીજી ચોપડીઓમાં કવિતાના પાઠમાં જે હ્રસ્વ ધ કે ઉ ને મથાળે—
આવી નિશાની હોય તે દીર્ઘ વાંચવો, અને જે દીર્ઘ ધ કે ઉ ને મથાળે “આવી નિશાની હોય તે હ્રસ્વ વાંચવો. કવિતામાં એવું કરવાની જરૂર છે, કેમકે કોઈ ઠેકાણે હ્રસ્વ અલ્પશુ કે વરુ દીર્ઘની પેઠે વંચાય છે, અને દીર્ઘ હોય છે તે હ્રસ્વની પેઠે વંચાય છે.

બોજ ચોપડીનું સાંકળીઢ.

પાઠ.

- ૧ વાંચનારને શીખામણ.
- ૨ ચોપડીવિષે કવિતા.
- ૩-૬ અકલીની વાત. ભાગ ૪.
- ૭ બહુ ખાનારી છોડી.
- ૮ વરસાદનું ગીત.
- ૯ થોડો.
- ૧૦-૧૨ પાકું. ભાગ ૩.
- ૧૩ પાડાવિષે કવિતા.
- ૧૪ માઠીનાં વાસણ.
- ૧૫ છોકરાં ને દેડકાં.
- ૧૬-૧૯ જમની ને કાશી.
ભાગ ૪.
- ૨૦ છોકરો ને બાર.
- ૨૧ સાતપૂછડીઆ જિંદર.
- ૨૨ હાથ.
- ૨૩ નિશાળીઆને શીખામણ.
- ૨૪ નિશાળીઆને શીખામ-
ણની કવિતા.
- ૨૫-૨૮ બકરીની વાત. ભાગ ૪.
- ૨૯ રોતો છોકરો.
- ૩૦ તાંબા પીતળનાં વાસણ.
- ૩૧ ભગડાંનાં નામ.
- ૩૨ ગાય.
- ૩૩ ગાયની કવિતા.

પાઠ.

- ૩૪ દૂધની જણસા.
- ૩૫-૩૭ જૂઠાની વાત. ભાગ ૩
- ૩૮ જૂઠ ને સાચવિષે કવિતા
- ૩૯ મેવો.
- ૪૦ સાત વાર.
- ૪૧ કાગડો.
- ૪૨ કાગડાવિષે કવિતા.
- ૪૩-૪૪ સગાં. ભાગ ૨.
- ૪૫ કાપડ.
- ૪૬-૪૭ બાર મહિના
- ૪૮ વાળં.
- ૪૯ જન્મગાંઠ.
- ૫૦ ચોખ્ખાઈ.
- ૫૧ રોટલો.
- ૫૨ બજા છોકરાની વાત
- ૫૩ જિંદર.
- ૫૪ જિંદરવિષે કવિતા.
- ૫૫-૫૬ બકરી. ભાગ ૨.
- ૫૭ પાણી.
- ૫૮ ચોરી.
- ૫૯ ચોરીવિષે કવિતા.
- ૬૦-૬૧ ધર. ભાગ ૨.
- ૬૨ કૂકડી ને તેનાં બચ
- ૬૩ કીડીઆ ને સા

ખીજી ચોપડીનું સાંકળીકું.

પાઠ.

૬૪-૬૫ છોડવા.

૬૬ રીસાળ છોકરો.

૬૭ ચકલી.

૬૮ સરજ.

૬૯ છોકરો ને વાધ.

૭૦ બે કૂતરાની વાત.

૭૧ ભાઈબેન.

૭૨ ઈશ્વરે બધું કીધું છે.

૭૩ ઈશ્વરનો મહિમા (કવિતા).

૭૪ નિશાળ.

૭૫ પાઠી.

૭૬ ધનતેરસ.

સોનું ને લોઢું.

૧૧૬.

પાઠ.

૭૯ ધડ.

૮૦ નઠારી સાખત.

૮૧ સંગત (કવિતા).

૮૨ ખાંડની જાણસો.

૮૩ એક કૂતરાની વાત.

૮૪ કેરી ને શાકરની વઢવાડ.

૮૫ સમડી ને વાધરી.

૮૬ બળદ ને દેડકું.

૮૭ કૂતરાની ખીજી વાત.

૮૮ મેજો.

૮૯ અનાજ.

૯૦ તેલ જે માંથી નીકળે છે તે જાણસો.

૯૧ દીવાળીની હકીકત.

બીજ ચોપડી.

પાઠ ૧. વાંચનારને શીખામણ.

ઉકેલતાં	સાચવળે	આવડ્યા
શીખામણ	બોલીએ	સાંભળે
મળની	અક્ષરે	બગાડશે

વાહ! આ કેવી મળની ચોપડી છે! થોડા દહાડાઉપર
તો તમને અક્ષરે પૂરા નહોતા આવડતા, અને હવે તો

બોન ઉઠેલતાં આવડ્યા. હવે તમારે ડાહી ડાહી થીખા-
મણની વાતો વાંચવાની આવરો.

તમારી ચોપડી સાચવજો, બગાડરો મા. ચોપડીમાં
આંગળી ચ્ચક ને ચ્ચક ડોકાણે રાખવી નહિ, કેમ ને બગડે.
માહેથી પાનાં ફાડવાં નહિ.

મહેનત લઈને વહેલું બણવું, ઠીક બોલવું, જેમ બોલીચ્ચ
તેમ વાચવું, છીક તાણીને વાંચવું નહિ, તેમ છીક ધામિ
સાદે પણ વાંચવું નહિ. ચ્ચવી રીત વાચવું ને સા
સાંબજો.

પાઠ ૨. ચોપડીવિષે કવિતા.

શોભાય	હૈઉ	હરખાય	વિગતેથી
કારજ	ચોપડોચ્ચો	સમજણ	સાર

ચાખાઈ.

સારી ચોપડોચ્ચો શોભાય,
હૈઉ તે દેખી હરખાય,
પણુ વિગતેથી નો વચાય,
તો તેમાંથી કારજ થાય. . ૧
છવ ધાંલીને વાંચે જેમ,
તેમાં સમજણુ આવે તેમ,
વાચે પણુ નહિ કરે વિચાર,
તે સમજે નહિ સધજો સાર. ૨

પાઠ ૬ ચકલીની વાત.—ભાગ ૧.

લાવ્યો : રાણા બારણામાં બોલ્યો
પૂછ્યું તપેલામાં પેસાંશે પાટો

એક હતો ચકાંલો ને એક હતી ચકલી. ચકલો લાવ્યો
ચોખ્ખાનો દાણો, ને ચકલી લાવી દાળનો દાણો. તેની
ખીચડી ખીચીને ચકલી પાણી ભરવા ગઈ, એટલે ચકલો
બધી ખીચડી ખાઈને આંખે પાટો બાંધીને સૂઈ ગયો.
ચકલી પાણી ભરીને આવી ને બોલી, ચકલા રાણા, ઘડો
ઉતારો તો. ચકલો બોલ્યો, મારી તો આંખે આવી છે.
તમે ઘડો નાંખી દો એટલે બારણામાં પેસારો. તેમ કરીને
ચકલી ઘરમાં આવી, ને જોયું તો તપેલામાં ખીચડી મળે
નહિ. પછી ચકલાને પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો, એ તો
રાખનો કૂતરો ખાઈ ગયો.

પાઠ ૪. ચકલીની વાત.—ભાગ ૨.

કર્યાદ	પકડાવી	મહારાજ	હૂકમ.
એકલાં	મગાવ્યો	ગભરાઈને	કહ્યું.

ચકલી બોલી, ચાલો, રાજા કને પ્રયાદ કરવા જઈએ. ચકલો કહે, હું તો નહિ આવું, તમે એકલાં જાઓ. ચકલી બાઈ રાજા પાસે જઈ બોલ્યાં, રાજાજી, રાજાજી, મારો ચકલો કહેછે કે તમારો કૂતરો અમારી ખીચડી ખાઈ ગયો. કૂતરે જવાબ દીધો, મહારાજ, મેં નથી ખાધી. એ ચકલો જૂઠો છે, એને બોલાવીને પૂછો, સાહેબ. રાજાએ ચકલાને પકડાવી મગાવ્યો, ને કહ્યું, ચકલા, તે ખીચડી ખાધી છે, માટે તારું પેટ ફાડીને જોવું પડશે. એવું સાંભળી ચકલો ગભરાઈને બોલ્યો, હાજી મેં ખાધી છે, મારું પેટ ફાડશે ના. ત્યારે રાજાએ રીસ ચડાવીને હૂકમ કર્યો કે જાઓ સિપાઈ, આ જૂઠા ચકલાને ફૂવામાં નાંખી દો.

પાઠ ૫. ચકલીની વાત.—ભાગ ૩.

ખૂમેખૂમ	ગોવાળ	બકરાંનો	વાળ્યો
ગોવાળીઓ	છેવટ	ગોવાળણી	કાઢ્યો

પછી જૂઠા ચકલાને ફૂવામાં નાંખ્યો. તેમાં તેની આંખ ફૂટી ને કાણો થયો, તેથી ખૂમેખૂમ પાડવા માંડી. ફૂવા આગળ ચકલી આવીને બેઠી રહી, એટલે ગાયોના ગોવાળ આવ્યો, તેને ચકલીએ કહ્યું, ગાયોના ગોવાળ, ગાયોના ગોવાળ, મારા ચકલા રાણાને આ ફૂવામાંથી કાઢે તો તને ખીર ને ધોળી ખવરાવું. ગોવાળીએ કહે, નારે બાપા,

મારી ગાયો જતી રહે. પછી ભેંસાનો ગોવાળ આવ્યો. તેને પણ ચકલીએ એમ કહ્યું, તેવારે તેણે કહ્યું, નારે આપા. મારી ભેંસા જતી રહે. પછી બકરાનો ગોવાળ આવ્યો, એણે પણ એવો જવાબ વાળ્યો. છેવટ ઊંટની ગોવાળણી આવી. તેણે હા કહીને કૂવામાં ઉતરી ચકલાને કાઢ્યો.

પાઠ ૬. ચકલીની વાત.--ભાગ ૪.

તપાવી	લુચ્ચાઈ	લાલચોળ
પાટલા	ઠોક્યો	બોલતાં

પછી ચકલી ચકલાને ઘેર દારી ગઈ. તેમની જોડે ગોવાળણી પણ ગઈ. ચકલી બાહ્યે ખીર કરી. પેલા ચકલાએ શું કહ્યું કે લોઢી ખૂબ તપાવી લાલચોળ કરીને પેલી ગોવાળણીને કહ્યું, આ સોનાના પાટલાઉપર બેસો. જેવી ગોવાળણી બેસવા જાય છે કે ખૂમ પાડી ઊઠી ખીર ન આપી હું તો દાઝી, ખીર ન આપી હું તો દાઝી. એથી ગોવાળણીને એટલી રીસ ચડી કે ચકલાને ખૂબ ઠોક્યો. આ વાત બોલી છે, કેમકે ચકલાં બોલતાં નથી, ને એવું કામ કરતાં નથી. પણ એમાંથી આપણે એ શીખામણ લઈએ છીએ કે જૂઠું બોલે ને લુચ્ચાઈ કરે તેને ચકલાની પેઠે વાંકનું કૃણ મળે.

પાઠ ૭. બહુ ખાનારી છોડી.

ગાગર	ઓસડ	ઝેર	સાથ
------	-----	-----	-----

એક છોડી હરોતે રોજ નિશાળે જાય, ત્યાં બધે ને ચોપડી બગાડે નહિ, લગડાં મેલાં ન કરે, એવી બધી

વાતે ડાહી; પણ એક વાતે ખોટી હતી. ખાવા એસે ત્યાંથી જોજ નહિ. પેટ ભરાય તોએ ખાખા કરે. એક વાર ખાઈ જો કે ખીજી વાર એસે. તેનાં માખાપ ધણુએ કહે, પણ માને નહિ તેથી એ છોડી માંદી પડી. ગાગર નેવડું પેટ થયું, પેટમાં દુખે, ને રમાય નહિ. પછી કડવાં ઝેર નેવાં એસડ ધણુ દહાડા લગણુ ખાધાં તે વારે સાજી થઈ, મટે માખાપ કહે તેથી વધારે ખાવું નહિ.

પાઠ ૮. વરસાદનું ગીત.

વરસાદ	પ્રસાદ	કારેલાંનું	દેડકે
ઘેખરીઓ	નેવલે	ગીત	ગાતાં

આવો છોકરાં, હું તમને વરસાદનું ગીત ગાતાં શીખવું.
 આવરે વરસાદ, ઘેખરીએ પ્રસાદ;
 જીની જીની રોટલી, ને કારેલાંનું શાક.
 આવરે વરસાદ, નેવલે પાણી,
 નઠારી છોકરીને દેડકે તાણી.

એ તમે વાંચો છો તો ઠીક, પણ એમાં વરસાદ, ઘેખરીએ પ્રસાદ, અને ખીજા બોલ છે તે સમજો છો ?

પાઠ ૯. ઘોડો.

એકજ જણસ ટટ્ટુ એસાય પારકો

આવ છોકરા, આ ઘોડો જો. ભાઈ, હું એ ઘોડો એમું ? ના ભાઈ, એ આપણો નથી, પારકો છે, તું આ-પણુ ટટ્ટુ પર એસજો. ના ટટ્ટુ પર નહિ, મારે ઘોડે એસવું

છે. નાના ઘોડા તે ટકુ, મોટા ઘોડા ને ટકુ એ એકજ. આપણું ટકુ ઘોડા છે, તું તે પર બેસજે. પારકી જાણુસ લેવાય? નાં બાપા. પારકી જાણુસ ના લેવાય તો પારકે ઘોડા કેમ બેસાય?

પાઠ ૧૦. પાડું.—ભાગ ૧.

જાળવે	નીરે	જકડી
ચોતે	સંભાળ	વાછરડું
પટેલ	જતન	વાડો

એક પટેલને ત્યાં ગાયો, બેસો, વાછરડાં, ને પાડાં બહુ હતાં. પટેલ તેમનું બહુ જતન કરે. ચારો નીરે, પાણી પાય, રોતે વાડામાં રાખે, તેમાંથી કોઈ માંડું પડે તો ઝીસડ-વેસડ પછુ કરે, સવારે ચારવાને તેમને ખેતરમાં લઈ જાય, સાંજે પાછાં ઘેર આણે, તેમાં નાનું વાછરડું કે પાડું થાકી જાય તો તેને જીંચકીને ચાલે. એવી રીતે તેની સંભાળ રાખતો, તેથી તેઓ બધાં સુખી રહેતાં. એક પાડું હવે તે એકલું સુખી નહોતું, કેમકે તે બહુ જાકી હવું. કોઈની શીખામણ માને નહિ.

પાઠ ૧૧. પાડું.—ભાગ ૨.

એન બંદીખાને વિચાર નીસરી સમજાવ્યું
અહીંઆંથી કચાય વાંસે ભાગ છૂટું.

વાંસે જે પાડાની વાત આવી તેને નીસરી જવાનું મન

થતું હતું, તેથી તેને કંઈ એન પડે નહિ. તેના મનમાં આવ્યું કે બંદીખાને પડી રહેવું ઠીક નહિ. કૂતરાં કે બિલાડાં બહાર છૂટાં ફરે છે તેમ મારાથી છૂટું ફરાય તો કેવી મજા પડે ! એવા એવા વિચાર કરીને માહેથી નીકળી જવાનો લાગ જોતું હતું. એક ડાહી ગાયે તેને શીખામણ દીધી કે તું તો ઘેલું છે. અહીંઆંથી બહાર જઈશ તો દુઃખી થઈશ. ગાયે એવું ધણુએ સમજાવ્યું, પણ પેલું પાડું કેમે દ્રવ્ય પોતાની જક છોડે નહિ.

પાઠ ૧૨. પાડું.-ભાગ ૩.

કાવ્યો	વગડામાં	સટકી	ગયું
અણસમજ	કોતર	ડાહ્યો	

પેલા જે જકી પાડાની વાત આગળ આવી હતી તે જ્યારે બધાં ડોર ઊંધી ગયાં, ત્યારે મોડી રાતે લાગ કાવ્યો, એટલે વાડામાંથી છાનુંમાનું સટકી ગયું, ને વગડામાં જતું રહ્યું. એવામાં કોતરમાંથી એક મોટા વાઘ નીકળ્યો. તેણે પેલા પાડાને ઝાલીને મારી નાંખ્યું. જુઓ, એ રીતે અણસમજથી પોતાની જક જે છોકરાં છોડતાં નથી, તે અંતે દુઃખી થાય છે; મોટે માખાપ કે બીજું કોઈ સારી શીખામણ દે તો તે છોકરાંએ માનવી, તેમાં તેમનું ભલું છે, ને ધરનાં માણસ ને પાડાશી સૌ તેમને ડાહ્યાં છોકરાં કહેશે.

પાઠ ૧૩. પાડાવિષે કવિતા.

છેક માન્યું ચરવાને વનમાં ચિત્ત
વાઘ વાસ પ્રાણ દુખીકિ અવસ્થા

ચોપાઈ.

વાડામાંથી પાડું એક,
છૂટું થઈને નાડું છેક;
મન માન્યું ચરવાને ધામ,
વનમાં જઈને કીધો વાસ. ૧
વળતી વાઘે લીધા પ્રાણ,
એવું દુખીકિ થયું અજાણ;
ચિત્તમાં છૂટું થાવા જાય,
તેની એજ અવસ્થા થાય. ૨

૬૦ ૬૦ ૬૦

પાઠ ૧૪. માટીનાં વાસણ.

પલાળે છે ભરવાના ગોરસ
ચીકણી આધરકે કોડીઆં
ઠીકરાનાં જાત નરમ

માટી બહુ કામની છે. લાલ, પીળી, કાળા, એવી
એવી ઘણી જાતની માટી થાય છે. એને પાણીએ પલાળે
છે, ત્યારે નરમ ને ચીકણી થાય છે. માટીનાં ઘણાં
વાસણ થાય છે. પાણી ભરવાના ગોળા, ગોળીઆં, બેડાં,
એ સો એનાંજ થાય છે. ગાગર ને ઘેડા મળીને એક
બેડું કહેવાય. દહીં જેમાં આધરકે છે તે ગોરસ, ને છારા

લાવવાની દાહણી, એ પણ માઠીનાંજ થાય છે. વળી દીવા કરવાનાં કોડીઆં, ને દાણા ભરી મૂકવાની કોઠીઆં પણ માઠીની થાય છે. માઠીનાં વાસણને કોઈ ઠીકરાનાં વાસણ પણ કહે છે.

પાઠ ૧૫ છોકરાં ને દેડકાં.

પાળે	ફેંકવા	તળાવ
વાગ્યા	કાયર	પથરે
બગાડ	મંડ્યા	જવાબ

કેટલાંક છોકરાં એક દહોડો તળાવની પાળે પથરે રમવા મંડ્યાં. તેમાં બહુ દેડકાં હતાં, તેમને પથરા ધડાધડ વાગ્યા, ત્યારે કાયર થઈ તેમાંનો એક પાણીની ઉપર આવીને બાથો, રે બાઈ, અમને ગરીબને પથરા સામાટે મારેછો ?

એક છોકરે કહ્યું, અમે તો રમીએ છીએ. દેડકે જવાબ દીધો, એ તો ખરું, પણ તમારા પથરા અમને વાગેછે; તમારા મનને તો રમત છે, પણ અમે માર્યો જઈએ છીએ.

આપણે સભાળીને રમવું, એવી રીતે જ આપણી રમત-થી કોઈનો કરોએ બગાડ ન થાય.

પાઠ ૧૬. જમની ને કાશી.—ભાગ ૧.

બેનપણી	ભૂંગળી	તપેલી	તાસક
નોતરું	વેલણ	કુડછી	વખત

એક જમની કરીને છોડી હરો. તેની એક બેનપણી હતી, તેનું નામ કાશી, તે એક દહોડો જમનીને ઘેર આવી.

તે વખત જમની એની માની જોડે એક ઘડો લાઇને તળાવે પાણી ભરવા જતી હતી. કાશીએ કહ્યું, આજ તું રહે તો આપણે રમીએ. તું જાણે પાણી લાવે, ને હું તારા છગનભાઈને નોતરું દઈ આપું, ને પછી રાંધું. જમની કહે, ઠીક, પણ રહે, હું મારાં નાનાં નાનાં વાસણુ લાવું તેવડે તું રાંધજો. એટલું કહીને બુંગળી, વેલણુ, તપેલી, કડછી, તાસક, યાળી, વાડકા, એવું એવું લાવીને મોં આગળ મૂક્યું.

પાઠ ૧૭. જમની ને કાશી.—ભાગ ૨.

મણા	આવાનું	ભાંડવં
ધાણી	પહુંઆ	ટેવ

જમનીએ કાશીને પૂછ્યું કે, કહે તો મારી મંછીબાને રમવા તેડી લાવું. પેલી કહે કે ના ના, એ મંછી તો નહિ. એ તો સૌને ગાળો ભાંડે છે, ને બહુ લડેછે. ત્યારે જમની બોલી કે ના રે, હવે તો એવી ડાહી થઈ છે કે કંઈ મણા નહિ, મારી જોડે નિશાળે આવે છે, ચોપડી વાંચે છે, ને જરાએ કશુંએ કરતી નથી. મહેતાજીએ એની ગાળો ભાંડવાની ટેવ મૂકાવી. કાશી બોલી કે ઠીક ત્યારે, જા, તેડી આવ, ને કાંઈ આવાનું લેતી આવજો. ત્યારે જમની બોલી, મારી મા ઘેર હશે તો લાવીશ. શું લાવું વાઈ ? ધાણી કે પહુંઆ કે ખીજું કાંઈ ? કાશી કહે, જો આપે તે લાવજો. જા વહેલી આવજો. તારા આવ્યા પછી હું છગનને નોતરું દેવા જઈશ.

પાઠ ૧૮. જમની ને કાશી.-ભાગ ૩.

છોટીઓ	બાળક	દેખાય	આટલી
નાનું	મેળાય	ભાણો	વાર

કાશીએ પૂછ્યું, કેમ જમની આટલી બધી વાર લાગી? જમની બોલી, શું કરું બેન, આ મારો છોટીઓ રોતો હતો તેને તેડવા રહી તેથી વાર લગી. ત્યારે કાશી બોલી કે લે, વળી એનું અહીં શું કામ હતું? જમની બોલી, એ કહે મને રમવા તેડી જા, મુકીને આવું તો રહે, ત્યારે શું કરું બેન, રડતાં મેલીને અવાય? કાશી બોલી, નારે બાપા, નાનું બાળક રડતું કેમ મેલાય? લાવી તે ઠીક કર્યું, વાર, આવનાં શું લાવી? જમની બોલી, મારી મા હજી નથી આવી તે કોણુ આવે? કાશી બોલી, તુંએ મારા જોવી દેખાય છે તો. જો અલી પેલા મારા બે બાઈ ને બાણુ આવે છે. હવે આવણુ કંઈ ખીજી રમત રમીએ તો કેવું?

પાઠ ૧૯. જમની ને કાશી.-ભાગ ૪.

નિશાળીઆ	લાકડી	પરીક્ષા	સાહેબ
કૂદાવતી	ભણેલાં	ઈનામ	બાકી

કાશી બોલી, ચાલો હું મહેતાજી યાદે ને તમે સૌ નિશાળીઆ થાઓ. ત્યારે કાશીને બાઈ મગન બોલ્યા, કાશી બેન, તારાથી મહેતાજી કેમ થવાય? ત્યારે કાશી બોલી, તું કહે તો હું સાહેબ યાદે, ને નિશાળ જોવા આવું. તું મહેતાજી થા, ને બાકીનાં તમે બધાં નિશાળીઆ થાઓ, ને બેરીને બણા, ને મગન મહેતાજી કહે તે કરો.

હું જાણે સાહેબ તે મારા લાકડીના ઘોડાપર એવી કૂદાવતી
કૂદાવતી નિરાળની પરીક્ષા લેવા આવું, ને જાણેલાં ને ડાહ્યાં
છોકરાંને ઈનામ આવું, ઠીક કે નહિ બાઈ ?

પાઠ ૨૦. છોકરો ને બોર.

ઉતાવળ	સામટું	ગાગર
અલ્યા	નીકળ્યો	મૂઠો

એક છોકરો ગાગરમાં હાથ ધાલી મૂકેા ભરીને બોર કાઢતો
હતો, પણ ગાગરનું મોં સાંકડું, માટે હાથ માંહે અટકી
રહ્યો તે કેમે નીકળે નહિ. એવામાં પાસે એક જાણ
જાભો હશે તેણે કહ્યું, અલ્યા છોકરા, તું અરધાં બોર
પડતાં મૂક, એટલે હાથ નીકળશે. છોકરે પેલાની શીખા-
મણુ માનીને તેમ કર્યું કે હાથ ઝટ નીકળ્યો.

આ વાતમાંના છોકરાની પેઠે જો કોઈ એકે કુરે સા-
મટું લેવા જાય, તેના હાથમાં છેલ્લી વારે લગારે આવે
નહિ. બાણવામાં પણ ઉતાવળ કરીને સામટું શીખવા
જાય, તો કંઈ આવડે નહિ.

પાઠ ૨૧. સાતપૂછડીઓ ઝિંદર.

પૂછડીઓ	ખીજવડું	હજામ
બાંડો	કપાલી	ચીડવે

એક ઝિંદરનું બચ્ચું હતું તેને સાત પૂછડીઓ હતી. એ
બચ્ચું નિરાળે જાય ત્યારે મોં તેને ઝિંદર સાતપૂછડીઓ,
ઝિંદર સાતપૂછડીઓ, કહીને રોજ ખીજવે. પછી એક
દહોડા તેણે એ વાત પોતાની માને કહી. ત્યારે તે બાલી,

જા બેઠા, હજામને ત્યાં જઈ એક પૂછડી કપાવી આવ. પછી તેમ કરીને ખીજે દહાડે નિરાજે ગયો, ત્યારે સૌ છપૂછડીઓ કહેવા લાગ્યા. વળી એક કપાવી આવ્યો, ત્યારે સૌ પાંચપૂછડીઓ કહી ચીડવે. એમ કરતાં કરતાં એક પૂછડી રહી, ત્યારે સૌએ એને એકપૂછડીઓ કહેવા માંડ્યો, ત્યારે એ એક પણ એણે કપાવી નાંખી, ત્યારે તો ઊંદર બાંડો એમ કહેવા માંડ્યું. ત્યારે એણે એ વાત માને કહી. તેણે શીખામણુ દીધી, કોઈના ખીજવ્યાથી ખીજાઈએ નહિ, તો પછી કોઈએ બોલે નહિ.

પાઠ ૨૨. હાથ.

કામકાજ

કોદાળી

મજૂર

સાંધા

ખિચારો

બાઈડીઓ

દરદ

ધોખી

સૂતર

કલમ

અક્ષર

મોતી

કામકાજ કરવામાં હાથનો ખપ પડે છે. હાથનું કામ તે હાથેવતીજ ઠીક થાય. હાથમાં અને આંગળાંમાં નાના નાના સાંધા ધણા છે, તેથી જોમ તેને વાજવાં કરવાં

હોય, તેમ વળાય. સૌ કોઈ હાથવતી કામ કરેછે. મજૂર કોદાળી લઈને ખેડેછે. બાઈડીઆ સતર કાંતેછે. દરજી લગડાં શીવેછે. ઘોખી ધુમ્પેછે. અંવાં કામ કરવાને હાથ કામમાં આવેછે. હાથે કલમ ગ્રાહીને આપણે લખીએ છીએ. કોઈ તો માતીના દાણા જેવા અક્ષર લખેછે. આપણે હાથે જખીએ છીએ. જે બિચારાને હાથ ન હોય તેનાથી કેમ જમાય ? તેનાથી તો કંઈએ ન થાય.

પાઠ ૨૩. નિશાળીઆને શીખામણ.

ધ્યાન	કરો	માયા	વઢવું
પાંસરા	વેળાસર	મન	બૂલ

ઘેર કે રમવાને ઠેકાણે જેમ કરતા કરેછો, ને બોલો છો, તેમ નિશાળે કરવું નહિ. ચોપડીમાં મન રાખીને પોતાનો પાઠ ભણવો. તમારી પાસે જે છોકરા હોય તેમની જોડે રમવું નહિ, કે વાતસરખી પણ ન કરવી.

મહેતાજી શીખામણ દે તે માનવી. આપણને બૂલ પડી હોય, ને મહેતાજી બતાવે, તો તે ઉપર ધ્યાન રાખવું.

નિશાળમાં સૌ ઉપર માયા રાખવી, કોઈને ગાજો દેવી નહિ, કોઈ સાથે વઢવું નહિ. કોઈ છોકરાં કદી કાંઈ ખાટું કામ કરે, તો તેમને કહેવું જે પ્રશીને અંબું કરશો મા. નિશાળે છૂટી થાય, ત્યારે પાંસરા ઘેર જવું, ને જો માબાપે રમવાની છૂટી આપી હોય, તો રમીને વેળાસર ઘેર જવું.

પાઠ ૨૪. નિશાળીઆને શીખામણ.

નિત્યે ચિત્ત ધેર ચોડી
નીસરી રૂડી ગુરૂની શિક્ષા

દોહરા.

નિત્યે જવું નિશાળમાં,
બણવું ચોડી ચિત્ત ;
ગુરૂની શિક્ષા માનવી,
રૂડી રાખી રીત. ૧

રાખો નહિ મન રમતમાં,
સમજો સારી ધેર;
નિશાળમાંથી નીસરી,
જવું પાંસરૂં ધેર. ૨

ક્રો ૬૦ ૩૧૦

પાઠ ૨૫. બકરીની વાત.—ભાગ ૧.

વિઆવાની રોકીને વિચાર્યું ઠેકાણું
ગાડાવાળો નીચે રસ્તો બિચારે

આ નીચે લખેલી બકરીની વાત બહુ સારી છે, માટે તે ધ્યાન રાખીને વાંચવી. એક બકરી હતી, તે વિઆવાની થઈ, ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે મારે બચ્ચાં થશે, તેમને રહેવાનું ઠેકાણું જોઈશે માટે એક ઘર બાંધું. પછી તે

ગામનો રસ્તો રાકીને બેઠી. ઝિટલે ઝમક ગોળનું ગાફું જતું હતું તેનો ગાડાવાળો કહે, બકરી બકરી, વચમાંથી જી. ત્યારે બકરી બેલી, અરે મૂખે, બકરી બેન નથી કહેવાતું? ત્યારે પેલા બાપ્પા, બકરી બેન, બકરી બેન, જીઠાને. પેલી કહે, ગોળનું માટલું આપે તો જી. પછે બિચારે ઝમક માટલું આપીને તેને જીઠાડી. તે માટલું લઇને બકરી ઘેર ગઈ.

પાઠ ૨૬. બકરીની વાત.—ભાગ ૨.

શેરડીનું	કોપરાં	દાણા	કાઠીને
ટોપલી	ભીંતો	માર્ગ	બારો
નળીઆં	છાચું	છાપફું	

પેલી બકરી માટલું મૂકી આવીને પાછી માર્ગ રાકીને બેઠી, ઝિટલે ઝમક શેરડીનું ગાફું આણ્યું. તેની કનેથી ઝમક શેરડીનો ઝમક બારો લીધો ત્યારે જી. ઝમક બારો મૂકી આવીને વળી તેને તે ઠેકાણે આવીને બેઠી, ઝિટલે *કોપરાંનું ગાફું જતું હતું તેના પછીકનેથી ઝમક ટોપલી કોપરાં લીધાં. વળતી પેલી બકરી ઝમક ઘર ખાંધવા માંડ્યું. શેરડી આવી હતી તેના દાંડા કર્યો, ગોળનું માટલું આણ્યું હતું તેમાંથી ગોળ કાઠીને ભીંતો કરી, ને શેરડીવતી છાપફું કરીને તેનાઉપર નળીઆંને ઠેકાણે ટોપરાં વડે તે છાપફું છાચું, ને માર્ગે વિચ્છાઈ. તેને સાત બચ્ચાં થયાં.

પાઠ ૨૭. બકરીની વાત.—ભાગ ૩.

કમાડ ઉઘાડશો કેરાં બારણાં વાશીને
ભીંતરડી છાયાં રખડવા આડું વલે

બકરી ચરવાં જાય ત્યારે બચ્ચાંને કહેતી જાય કે જોજો, તમે કમાડ વાશીને ઘરમાં રહેજો, ને કોઈ આવે તો ઉઘાડશો મા. હું આવીશ તેવારે આમ બોલીશ, “ગોળકેરી ભીંતરડી, શેરડીકેરા દાંડા, ટોપરીએ ધર છાયાં બચ્ચાં બારણાં ઉઘાડો.” એ સાંભળો ત્યારે બારણાં ઉઘાડજો. કોઈ ઘરમાંથી બારણે જશે મા હો. છ બચ્ચાં તો માની શીખામણુ માને, પણ સાતમું માને નહિ. બકરી રોજ શીખામણુ દે, પણ એ આડું બચ્ચું માને નહિ. મા જાય કે રખડવા નીકળે. એ બચ્ચાની શી વલે થઈ તે હવે હું તમને કાલે કહીશ.

પાઠ ૨૮. બકરીની વાત.—ભાગ ૪.

અમથી આડું રજળવા જોડેલી
બહાર આવડતું સુખી

એક દહોડા બકરી ચરવા ગઈ, ને બધાં બચ્ચાં કમાડ વાશીને ઘરમાં બેઠાં. એક પેલું આડું બચ્ચું બહાર રજળવા ગયું. એવામાં એક વાઘે આવીને તેને મારી નાંખ્યું. આ વાત બકરી બનેલી તો નથી, કેમજે બકરીને કંઈ બોલતાં કે ઘર બાંધતાં આવડતું નથી; ગોળ, શેરડી ને ટોપરાંવતી કંઈ ઘર બંધાય નહિ; બકરીને સાત બચ્ચાં

થાય નહિ, ને તેનામાં સમજ પણ હોય નહિ. એ વાત તો અમથી જોડેલી છે. એમાંથી શીખામણુ એટલી લેવાની જે મા કહે તે છોકરાં માને તો સુખી થાય, નહિતો પેલી બકરીના બચ્ચાની પેઠે દુઃખ પામે.

પાઠ ૨૯. રોતો છોકરો.

સવારમાં	પહોળું	તાણતો	જંદરડી
નહોર	ચોપડ્યાં	ભેંકડો	લાહે

એક માતી કરીને છોકરો હશે, તેને એવી ટેવ કે સવારમાં જો કે રોવા માંડે, નહાતાં રોય, નિશાળે જતાં રોય, જમતાં રોય, કાંઈ જરા થાય કે રોય; એની મા ધણુંએ સમજાવે, પણ રોવાની ટેવ મેલે નહિ. એક દહાડો પહોળું માંડું કરી જતો જતો ભેંકડો તાણતો હતા, એવામાં એક નાની સરખી જંદરડી તેના મોંમાં પેશી ગઈ, ને તેના નહોર બેઠા, તેથી જીભે લાહે બળવા માંડી, તે એની માએ કડવાં કડવાં એસડ ચોપડ્યાં ત્યારે મઠી. તે દહાડાથી માતીએ રોવાની ટેવ મૂકી. રા રા કરે તે છોકરાં ગાંડાં કહેવાય.

પાઠ ૩૦. તાંબા પીતળનાં વાસણુ.

તાંબાકુંડીઓ	માંજેલાં	ગરમાં
ધોળાશપર	પીતળનાં	ગોભાય
અથડાય	સાચવવાં	ચળકતાં

તાંબાનાં વાસણુ લાલ રંગનાં હોયછે. ક્યારેક, તાંબા-

કુડીઆ, ને લોઠા સારીપે માંજેલાં હોય, ત્યારે તો ખૂબ ચળકતાં જણાય છે.

પીતળનાં વાસણ પીળા રંગનાં હોયછે. તપેલાં, થાળીઆ, લોઠા લોઠીઆ, વાડકા, તાસકો, એવાં એવાં ધણાં વાસણ પીતળનાં થાયછે.

થાળીઆ, ગરમાં, અને વાડકા, કાંસાનાં થાયછે. કાંસું રંગે પીતળ જેવું છેક પીળું નથી હોતું, પણ ઘીનારાપર હોયછે. તાંબા પીતળનાં વાસણ ભોંયપર પડે કે અથડાય, તો કદાચ ગોળાય, પણ કાંસાનાં વાસણ તો ધૂટી જાય, માટે એ વાસણ બહુ સાચવવાં.

પાઠ ૩૧. લૂગડાંનાં નામ.

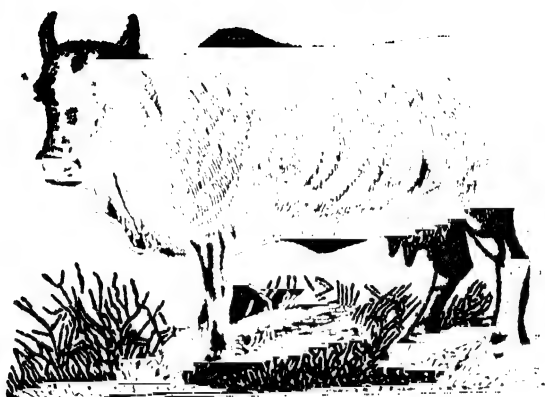
નાનીશી પિછોડી પાધડી જામદાની

પોતડી હીરકોરી હલકી

અલ્યા છગન, તું નિરાળે આટલી નાનીશી પોતડી, ફોટેલી અંગરખી, ને મેત્રી ટોપી પહેરીને આવેછે એ શું ? જોને પેલો તારા કાકાનો દીકરો ગરીબ છે, તોપણ ઘાતી, પાધડી, અંગરખું, પહેરીને આવ્યો છે, અને પિછોડી પણ નાંખી છે.

છગન બોલ્યો, મારા બાપા કહેછે કે તું આંક બણી રહીને નામાં લખતાં શીખીરા ત્યારે તારેમાટે એક હીર-કોરી ઘાતી લઈશ, ને એક હલકી પાધડી અપાવીરા, ને પહેરીને રોજ નિરાળે જાજે; જામદાનીનું અંગરખું તો એક છેજ.

પાઠ ૩૨. ગાય.

વાગોળવું ખરીઓ ફાટ બળે
માખણ હલાવે ભાવે

જીઆ, પેલી ગાય ચરેછે. એને ઘાસ બહુ ભાવે-
છે. સરી રહીને બેઠી છે, તાઆ મોં હલાવેછે. આ
વાગોળેછે. ને આકું હોય તે પાછું મોંમાં લાવી આવવું
એને વાગોળવું કહેછે.

ગાયને બે શીંગડાં છે, ચાર પગ છે, ને એક પૂછડું
છે. એના પગની ખરીઆ જીઆ, તેની વચમાં ફાટ
છે. તેથી જાણુ એક પગે બળે ખરીઆ હોય તેવું
દેખાય છે.

ગાયનું દૂધ આપણા ખાધામાં આવેછે, ને તેનું દહીં
ને છારા થાયછે. ખીજું શું શું થાયછે? માખણ
ને ધી. ત્યારે તો ગાય ધણીજ કામની છે.

ગાયોની શી શી વાત કહી? તેને ઘાસ ભાવેછે, ખાધા
પછી વાગોળેછે, તેને બે શીંગડાં છે, ચાર પગ છે, ને

ખરીઓની વચમાં ફાટ છે. તેનું દૂધ ખાધામાં આવે છે. આ પાઠને મથાળે ગાયનું ચિત્ર આપ્યું છે.

પાઠ ૩૩. ગાયની કવિતા.

ગુણ અગણિત ખાંતે જન પંખી નર નાર
આધાર પશુ પ્રાણ જન્મતી સુખદાતા

દોહરા.

ગુણ અગણિત છે ગાયમાં,
સુખદાતા કહેવાય;
દે છે તે દહીં દૂધ ધી,
ખાંતે સૌ જન ખાય. ૧
પશુ પંખી નર નારને,
જીવે જન્મતી વાર;
ધણું કરી ધી દૂધ છે,
એજ પ્રાણ આધાર. ૨

૩૦ ૬૦ ૩૧૦

પાઠ ૩૪. દૂધની જાણસો.

દૂધપાક	ઠારે	ખડખાં	જમીજામ
ચાસણી	વલોવે	તાવીને	લોચો
ખૂંટું	માવો	પેંડા	બરફી

દૂધમાં થોડા ચોખ્ખા નાંખે, ને પછી ઘણી વાર ચૂલાપર

શાખીને દૂધને બાળે, પછી ખાંડ નાંખે, ઐયલ દૂધપાક થાય. ચોખ્ખા પાણીમાં રાંધીને પછી થાકું દૂધ નાંખેછે તેને ખીર કહેછે. દૂધને બાળી બાળીને છેક લોચા જેવું કરે તેનું નામ માવો. ઐમાં ખૂંડે ઐયલ ઘીઅમલી ખાંડ ભેળીને પછી લીંબુ લીંબુ જેવડી ગોળીઆ વાળે તે પેડા કહેવાય. ખાંડની ચાસણી કરીને માંહે માવો નાંખે, ને પછી તેને ઠારે, ઐયલ તે બરફી થઈ. રાતે દૂધમાં જરા છારા કે ખીજી કંઈ ખટારા નાંખે, ને ઠાંકી થૂંકે તો ખીજે દહોડે તે બધું દૂધ જમી જાય, ને ખડખાં બંધાય એ દહીં થયું. દહીંને પાણી નાંખીને વલોવે ઐયલ છારા થાય. તેમાં ઉપર ચીકણું ચીકણું તરે તે માખણુ. માખણુને તાવીને ધી કરેછે.

પાઠ ૩૫. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૧.

લેખણ	જાનામાના	માન્યું
સંતાડીને	પડેલી	ટેવ

હું તમને એક ચોરની વાત કહું. જૂઠો કરીને એક છોકરો હતો. એ કોઈકે વળા કોઈની લેખણ સંતાડીને ઘેર લઈ ગયો. તે જોઈને એની મા બોલી, અથા જૂઠા, એ તારી લેખણ ન હોય; જા જેની હોય તેને આપી આવ. પણ જૂઠો માન્યું નહિ. એક દહોડા નિશાળમાં કોઈની પાઈ પડેલી હતી, તે એણે દીધી. એ પાઈ લઈ મહેતાજીને આપી નહિ, પણ પોતે જાનામાના તેનાં ચોર આધાં. એ વાત કોઈએ જણી નહિ તેથી જૂઠાને બોલી ટેવ પડી.

પાઠ ૩૬. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૨.

પાવલી ચોરી લટકાવી ફળેતી
માનવું કાગળ કોઠ

પેલા જૂઠો ધરમાંથીએ માખાપથી છાનું છાનું ચોરી
આય, ને પૂછે ત્યારે માને નહિ, ને કહે જે મેં તો નથી
આધું. એમ કરતાં કરતાં જૂઠાએ નિશાળમાં કોઈ છોક-
રાની પાવલી ચોરી. એ ચોરી પકડાઈ, ને તેને મહેતા-
જીકને લઈ ગયા. પછી મહેતાજીએ તેની કેવી વલે કરી
તે જીએ. એ પાવલીને કાગળપર ચોડીને તે કાગળપર 'જૂઠાએ
ચોરી' એમ લખીને તેની કોટે લટકાવીને નિશાળવચ્ચે
ઊભો કીધો, તેથી સૌ છોકરાએ તેની ફળેતી જોઈ.

પાઠ ૩૭. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૩.

દીકરાની વહવું શરમાયો હવાલ
વાળુ પહેલાં સોંપ્યો

પેલા જૂઠાના આપને તેડાવીને મહેતાજીએ બધી વાત
કહી. પોતાના દીકરાની ચોરી કરવાની ને જૂઠું બોલ-
વાની ટેવ સાંભળીને તેને બહુ દુઃખ થયું. પછી મહેતા-
જીએ તે છોકરાને તેના આપને સોંપ્યો. તે વદીને તેને
ઘેર તેડી ગયા. જૂઠો એટલો શરમાયો કે રાતે વાળુએ
ન કહ્યું. જીએ છોકરાં, ચોરી કરે તેને જૂઠું બોલવું
પડે, ને પછી તેના આવા હવાલ થાય. ખીજું. તમારી
આપડી કે કાંઈ જાણસ ચોરે, તો તમને કેવું ભાગે

વાર ? તો ખીજને પણ એવું કેમ ન લાગે ? માટે કોઈનું કશું લેવું નહિ. ખીજની જણસ જોઈતી હોય, તો તેને પહેલાં પૂછવું, ને તે હા કહે તો લેવી.

પાઠ ૩૮. જૂઠ ને સાચ વિષે.

કદી પાપી દેહ શોભે પૂરો
ઉપાય સ્નેહ રાચે જગપતિ

દાહરા.

જૂઠું જાણે ને કદી,
પાપી પૂરો થાય;
તે માટે બાળક તમે,
ન કરો એ ઉપાય. ૧
સાચામાં સુખ છે ધણું,
સાચે સૌના સ્નેહ;
સાચે રાચે જગપતિ,
સાચે શોભે દેહ. ૨

ક૦ ૬૦ ૩૧૦

પાઠ ૩૯. મેવો.

ગાંધીની ઓળખીતો વાટી મામા
બહામ દરખા *મગફળી* ચારોળી
ફુકાન કાળુ ખજૂર

આને હું મારા મામાસાથે ગાંધીની ફુકાને ગયો હતો.

* મગફળી એટલે મગની શીંગ જેને વિભાવતી શીંગ કે બોંય-શીંગ કહેયે.

તે ગાંધી મારા મામાના ઝાઝાપીતો હશે, તેથી તેણે મને
 એક બદામ આપી, તે મેં ખાધી. પછી મને મગ-
 ફળીની ટોપલી ખતાવી તેમાંથી ખવાઈ તેટલી મેં ખાધી.
 પછી કાળુ ને ખજૂર આપ્યાં. મારા મામાએ દરાખ,
 ચારોળી વેચાતાં લીધાં. વળતી કેટલીએક ટોપરાંની વાટી
 લઈને અમે ઘેર આવતા હતાં, એટલે ખીજી દુકાનવાળાએ
 મને કહ્યું કે બાણીઆ, મામાએ શું શું ખાવાનું અપાવ્યું ?
 ત્યારે મને ને અપાવ્યું હતું તે કહ્યું ત્યારે તે કહે કે
 ખારેક ખાધી ? એમ કહીને એક આપી. તે ખાઈને હું
 પાછો ઘેર આવ્યો.

પાઠ ૪૦. સાત વાર.

ચંદ્રમા	સરસ્વતી	વિદ્યા
ઘણાખરા	દિવસ	વાર

તમારી નિશાળમાં સાત સાત દહાડે એક વાર છૂટી મળેછે
 તે રવિવાર. રવિ એટલે સૂરજ. પછી ચંદ્રમાનો વાર
 આવેછે તેને સોમવાર કહેછે. સોમવારકેડે મંગળવાર, ને
 પછી બુધવાર. ત્યારપછી ગુરૂ આવ્યો. કેટલાક લોક છોક-
 રાંને ગુરૂવારે મિશાળે મૂકેછે, એમ ને સરસ્વતી એટલે વિદ્યા
 વહેલી આવેડે. પણ ચિત્ત રાખીને બંધે તેને બધાએ વાર
 સરખા છે. પછી શુક્રવાર. તે દિવસે ચણા ખાવાનો ચાલ
 છે. રવિથી શુક્ર છઠ્ઠો છે, ને સાતમો વાર શનિ છે.

પાઠ ૪૧. કાગડો.

જખરી	ચચ્ચાર	ડોલતો	લાંઠ
વહાણામાં	કીડા	જનાવર	મહેનત
માંસ	કૂદતાં	સાંજ	માળો

કાગડો કાળો ન તેની ચાંચ લાંબી ન જખરી હોય છે
તથા તે બોય ખોદે છે. તેને એ પગ ને એક એક પગે
ચચ્ચાર આંગળાં છે. તે ડોલતો ચાલે છે, ને અનાજ,

મીડા, કે માંસ ખાયછે, ને મુઝ્મલાં જનાવરની આંખો ફેડી ખાયછે.

કાગડા મહેનતુ તો ખરા, પંણુ લાંઠ બહુ, જ્યાં ત્યાં ફૂદતા ફરેછે. કોઈ વાર કૂતરાને નસાડે. જ્યાં ફિલે ત્યાંથી ખાવાનું લઈ જાય. બાળકના હાથમાં કદી રોટલો હોય, તો તે પણુ લઈ જાય.

કાગડા ઝાડપર માળા બાંધેછે. સૌ પોતપોતાના માળા આજાયેછે, ને સાંજે તેમાં જઈ સૂએછે. વહાણમાં સરજ ગયા પહેલાં ગીડીને એ કા કા કરવા માંડેછે.

પાઠ ૪૨. કાગડાવિષે કવિતા.

બાજો પાંખાજો રૂપાજો ચોંપે હણવા ચતુર
કાગ ચગ કાંકરો આહે જલદી માજો

દોહરા.

બેઠો માજો બાંધવા,
બાજો કાજો કાગ ;
બે પાંખાજો બોલતો,
નહિ રૂપાજો રાગ. ૧
કોય લઈને કાંકરો,
ચોંપે હણવા આહે ;
ચિતમાં ચેતી ચતુર તે,
જલદી ગીડી જાય. ૨

પાઠ ૪૩. 'સગાં.-ભાગ ૧.

પીતરાઈ મોળાઈ ભત્રીજો બાણેજ
સાળીઓ બનેલી માસો કૂઓ

મારે એક બાઈ ને એક બેન છે. મારા બાપનો બાઈ તે મારો કાકો લાગે; કાકાની વહુ તે કાકી. કાકી ને કાકાનો હું ભત્રીજો થાઉં. માનો બાઈ તે મામા, મામાની વહુ તે મામી. મામા ને મામીના હું બાણેજ કહેવાઉં. બાપની બેન તે ફાઈ. ફાઈના વરને કૂઓ કહેછે. તેમજ માની બેન તે માશી અને માશીના વર તે માસો કહેવાય.

કાકાનાં છોકરાં મારાં પીતરાઈ થાય, પણ મામાનાં છોકરાં તે *મોળાઈ બાઈબેન કહેવાય.

બેનનો વર તે બનેલી, અને વહુનો બાઈ તે સાળો. વહુની બેનો તે સાળીઓ કહેવાય.

પાઠ ૪૪. સગાં.-ભાગ ૨.

જમાઈ સાવકાં ઓરમાઈ
સંપસંપીને વેવાહી વેવાણ

એક માબાપનાં છોકરાં હોય તે સગાં બાઈબેન કહેવાય, પણ બાપ એક ને મા જુદી જુદી હોય તે સાવકાં કે ઓરમાઈ કહેવાય, અને તે મા પણ સાવકી કહેવાય. જો મા એક ને બાપ જુદા જુદા હોય તો તે તદ્દથ-

*મોળાઈ એટલે મોસાળની કોરનાં.

†દ્વિબાઈ એટલે બાગળીઆત કે કોઠાઈ.

બાઈ કહેવાય. ઘણાં ઘરમાં તો સાવકાં સાવકાંને બનવું નથી, પણ એ ઘણું જોઈ છે. સૌએ સંપસંપીને ચાલવું જોઈએ.

દીકરીના વર તે જમાઈ, અને દીકરીનાં માબાપ તે જમાઈનાં સાસુ સસરા થાય. વરવહુનાં માબાપ તે એક ખીજને વેવાહી વેવાણુ કહેછે.

પાઠ ૪૫. કાપડ.

ચોઈ આદી વાણોતર ખાસ્તો હાટ
ફડાવ્યું દોશીવાણીઆ કાલે સેલું જનમ

કાલે હું ચોટે દોશીવાણીઆની દુકાને ગયો હતો. મારે-કાળે અંગરખાનું લગડું વેચાતું લેવાને માટે બાપા મને તેડી ગયા હતા. ત્યાં હાટમાં જોયું તો આદી, ખાસ્તો, સેલું, જનમદાની, એવું એવું પોડલું હતું. જનમદાનીમાંથી મારે કાળે એક અંગરખા જેટલું લગડું ફડાવ્યું; જનમ કરાવવા માટે બાપાએ યાદીરોક આદી ને સેલું લીધું. અમારા વાણોતરે એક અંગરખા જેટલો ખાસ્તો લીધો, ને પછી અમે ઘેર ગયા.

પાઠ ૪૬. બાર મહિના.—ભાગ ૧.

દીવાળી	ઉતરાણ	વસંત	પર્વ
રામનવમી	અખાત્રીજ	વરસ	મહિના
શિયાળો	ઊનાળો	ટાઠ	

વરસના બાર મહિના. દીવાળીને ખીજે દહોડે નવું

વરસ થસેછે. પહેલા મહિના કાર્તિક, તેમાં દેવદીવાળી આવેછે. ત્યારકેડે માગસર મહિના. પછી પોશ, એ મહિનામાં ઠાઠ ધણી ને ઉતરાણુનું પર્વ આવેછે. માહ મહિનામાં વસંતપંચમી આવેછે. ઉપલા ચાર મહિના શિયાળાના કહેવાયછે. હવે ગિતાળાના ચાર મહિના આવે-
છે, તેમાં પહેલા ફાગણ; તેમાં હોળીના દહાડા આવેછે. પછી ચૈત્રમાં રામનવમીનું પર્વ આવેછે. વૈશાખમાં અખાત્રીજ.

પાઠ ૪૭. બાર મહિના.—ભાગ ૨.

ચોમાસું	શ્રાવણ	વરસાદ	ઉતરતાં
પચુસણ	પખવાડીઉં	શરધીઆં	દશરા
ગોકળઆઠમ	ગણપતિચોથ	તિથિ	

શિયાળાના ને ગિતાળાનાં મળીને આઠ મહિના ગયા પછી ચાર મહિના વરસાદના આવેછે, તેને ચોમાસું કહેછે. પહેલા મહિના આષાઢ, તે ઉતરતાં દીવાસો આવેછે. એ પછીના શ્રાવણ મહિનામાં મેળા ધણા હોયછે. ગોકળ આઠમ ને શ્રાવક લોકનાં પચુસણ પણ એજ મહિનામાં આવેછે. ભાદરવાના પહેલા પખવાડીઆમાં ગણપતિ-ચોથ ને ખીજમાં શરધીઆં આવેછે. પખવાડીઆની પંદર તિથિઓ. આસોમાં પહેલાં દશરાનું પર્વ આવ્યા પછી દીવાળી આવેછે.

પાઠ ૪૮. વાળં.

વરધોડો સરણાઈ નગારાં ભુંગળ ધડીઆળ
 દેવળ તતુડાં ઝમકારો કુંડાળું પખાળ
 નાદ ઝાંઝ ઘંટ

વાહવા ! આ વરધોડો જોવાની તો મળ છે ! માંહે નગારાં ને સરણાઈ વાગેછે. એક જણ તો ઢોલ વગાડે છે. માંહે ભુંગળો વગાડનારા પણ આવ્યા છે. ભુંગળ કરતાં તતુડાંનો સાદ બહુ ભારે હશે, અરે વાર ? આ ભુંગળ તો બાંપી છે, ને તતુડું તો મેં જોયું હતું તે કુંડાળાજેવું વજેલું હતું. વરધોડાની પછવાડે ગાડામાં આ કેવું મોટું નગારું છે ! વાહ ! ઢોલકરતાં પખાળનો નાદ જીવી જાતનો હોયછે. ઝાંઝનો ઝમકારો બહુ ધાયછે. ધડીઆળ ને ઘંટ દેવળમાં વગાડવાને રાખે છે.

પાઠ ૪૯. જન્મગાંઠ.

વરસગાંઠ પહેરાવ્યાં કંસાર
 રાઈતાં બીડાં અડાડચો
 ઘરેણાં પાનસોપારી કઠી

મીઠા, તને એક વાત કહું. કાલે મારી વરસગાંઠ હતી. મને બાપાએ સારાં સારાં લગડાં ઘરેણાં પહેરાવ્યાં હતાં. જન્મવાનું પણ સાહે હતું, કંસાર ને રોટલી હતી, બીડા ને કારેલાંનું શાક હતું, ને રાઈતાં પણ હતાં. આવ્યાની બહુ મળ પડી. મારી મંછી બેનના વરને જન્મવાને તેડ્યો

હતો. તે તો કંસાર ઉપરજ મંડ્યો, ને તેજ આધો. પછી જરા ભાત, દાળ, ને કઢી લીધી. ખીજા કરાને તો હાથ પણ અડાડ્યો નહિ. જમી રહ્યા પછી સૌને પાનસા-પારીનાં ખીડાં આપ્યાં.

પાઠ ૫૦. ચોખ્ખાઈ.

ઉતારવી	શરીર	ફીકર	ધસવા
સાપું	ગૂમડાં	કોહ	જૂઝ્મો
દાતણ	ઊલ	ગંધાય	મસળવું

અહ્યાં છોકરાં, આવો હું તમને એક શીખામણુ દઉં. તમારે કદીએ ગંદાં રહેવું નહિ; માંદાં હૃદયે કે સાજાં, પણ શરીર ચોખ્ખું રાખવું. પહેરવાનાં લગડાંએ ચોખ્ખાં રાખવાં; હાથ, પગ, મોં, ને આપું શરીર ચોખ્ખું રાખવું. સાપું ચોળીને જે કોઈ નહાય તેનું શરીર વધારે ચોખ્ખું થાયછે. શરીરે મેલ ન ચડવા દેવો, કેમકે એમાંથી ગૂમડાં ને કોહ થઈ આવેછે. માથું ચોખ્ખું ન રાખીએ તો માથામાં જૂઝ્મો પડે. લગડાં જડાં હોય તો ફીકર નહિ, પણ ધાએલાં રાખવાં, ને તે ઠીક પહેરવાં.

સવારે ઊઠીએ એટલે દાતણ કરવું, પછી ચોળી મસળીને નહાઈલેવું. દાતણ કરતી વેળા જરા મીઠું લઈને દાંત ધસવા ને ઊલ ઉતારવી. એમ ન કરીએ તો મોઢું ગંધાય, ને પછી કોઈ પારો ઊઠું ન રાખે.

પાઠ ૫૧. રોટલો.

ઉપણે લુખ્યા ઉથલાવીને લાડવા એડવું
તાપ પાકવું *કલેહું લોઢી શેકવું

ઢોર ધાસ ખાઈને જીવેછે, પણ આપણે તો અનાજ ખાઈએ છીએ. અનાજ એતરમાં પાકેછે, એતરને એડીને તેમાં અનાજ વાવેછે. વરસાદ આવે તથા અનાજ જગી નીકળેછે, ને સ્વરજને તાપે પાકેછે. તેને મસળીને ઉપણેછે, એટલે દાણા નીકળેછે. કાચું અનાજ ખાય તો પેટમાં દુખે, તથા તેને રાંધીને ખાયછે, દળીને રોટલા કરીને ખાયછે. પાણીએ લોટ ખાંધેછે, ને તેને સારીપેટ મસળેછે. પછી જવડો રોટલો કરવા હોય તે પ્રમાણે લુખ્યા કરેછે, તે રોટલાને બે હાથે ધડેછે, અને તે કલેહાં કે લોઢી ઉપર નાંખીને શેકેછે. એક મેર શેકાયા, એટલે તેને ઉથલાવીને ખીજ મેર શેકેછે. એટલે રોટલો થાયછે.

દૂધ ને રોટલો, દહીં ને ભાત,
લાડવા ને વાલ, ખાએ મારા લાલ.

*કલેહું એટલે ઠીકરાની તાવડી.

પાઠ પર. બલા છોકરાની વાત.

દીમણું ગભરાવું. વારો અસેડ્યા ધરાવું
હીંચકા કોણી બઝાડીને ખૂબ

એક વખત બહુએક છોકરા હીંચકા ખાતા હતા. ત્યાં એક ગરીબ છોકરો હીંચકા ખાવા લાગ્યો, એટલે એક છોકરો તેને કોણી મારી, તે તેની આંખ ઉપર વાગી, ને મોટું દીમણું થયું. તે રેતો રેતો આંધો જઈને ઊભો. પણ જોણે કોણી મારી હતી, તે તો તેની સાંધુંએ જુએ નહિ, ને હીંચકા ખાયા કરે. પછી હીંચકા ખાઈ ખાઈને ધરાયો, ત્યારે ખીજાએ હીંચકા ખાવા માંડ્યા, પણ પેલા છોકરો રેતો હતો તેના વારો તો આવેજ નહિ, એટલે એક બલા છોકરાને દયા આવી, તેથી તેને હીંચકા આગળ લઈ ગયો ને જો છોકરા હીંચકા હતા તેમને વેગળા. અસેડ્યા, ને પેલા છોકરાને દોરડે બઝાડીને તેને પેટ ભરીને ખૂબ હીંચકા ખવરાવ્યા.

પાઠ ૫૩, બિંદર.

કાતરી

ચંચળ

ફૂકતો

લોક

તરત

ખૂણેખોચરે

સંતાઈ

સર્વે

ભોંય

બિંદર તો સર્વેના દીઠામાં આવેછે. ઝિને ચાર પગ ને પૂછડી હોયછે. ઝિના દાંત ખડુ જખરા હોયછે, તથા તે ભોંય

એદિછે, ને લગડાં પણ કાતરી ખાયછે. ઊંદરની જાત ધણી
ચંચળ છે. જાલવા જઈએ તો ઝટ લઈને નાશી જાય. કોઈ
વખત ઊંદર માણસના પગ કરોડછે, તેની ખખર પડતી નથી,
કે મકે લોક કહેછે કે એ ઝૂંકતો જાયછે, ને કરડતો જાયછે. એ
એવા છે તો ખરો, પણ બિલાડીઆગળ એનું કશું ચાલતું
નથી. એને દેએ કે તરત ખૂણેજાયરે સંતાઈ જાય, જરાએ
ચૂં કે ચાંકરે નહિ.

પાઠ ૫૪. ઊંદરવિષે કવિતા.

રંજડ	ધાડ	ખાસાં	મની
દીવટ	કપડાં	ઉપાય	પાર

ચોપાઈ.

વધ્યા ઊંદર હારો હાર,
પકડ્યા પણ નહિ આવ્યો પાર;
રતે તો માંડે રંજડ,
ગડબડ જાણે આવી ધાડ. ૧

ખાસાં કપડાં કરડી ખાય,
દીવાની દીવટ લઈ જાય;
એના એકે નહિ ઉપાય,
મની મળે તો મહા સુખ થાય. ૨

૬૦ ૬૦ ૩૧૦

પાઠ ૫૫. બકરી.—ભાગ ૧.

પાંદડાં સાંભરેછે બાપડી ઓઢવું વાંજ

છોકરાં, તમે પહેલાં બકરીની વાત વાંચી તે સાંભરેછે
કે બૂલી ગયાં? બૂલશો મા હો. તમે બકરી તો ઘી

હરો. કહો, એને હાથ પગ ફેટલા હોય? નહિતો સાં-
ભળો હું કહું. બકરીને એકે હાથ ન હોય, પણ પગ
ચાર હોય. હાથવિના તેમનાથી રંધાય કે ખવાય નહિ
કોઈ રંધિલું મૂકે તો તે ખાય, નહિતો પાંદડાં ન
કાચા દાણા ખાઈને પેટ ભરે. ગાયો ન કૂતરાં જેમ
માઢેથી ખાય છે તેમ બકરાંએ ખાયછે. પણ ખાપડી
બકરીને ટાઢ વાય ત્યારે શું આઢતી હરો, તે જાણુછો?
નહિતો હુંજ કહુંછું. એના ડીલપર એટલા વાળ હોયછે
કે એને જરાએ ટાઢ ન વાય.

પાઠ પદ. બકરી.—ભાગ ૨.

આંચળ ધાવણા જોર

આપણને કૂતરો કરડવા આવે ત્યારે તેને હાથવતી મા-
રીએ છીએ, તેમ બકરીને કોઈ મારવા આવે તો હાથ-
વગર તે શાથી સામી થાય? એનાં ઊભાં શીંગડાં તમે
જોયાં નથી? ગાયો, બળદ, આખલા જેમ શીંગડાં મારે
છે, તેમ બકરીએ શીંગડાં મારેછે. જનાવરને શીંગડાં
એટલામોટાં કર્યો છે. બકરીને બે આંખો, બે કાન,
બે આંચળ, ને એક પૂછડી હોયછે. એ આંચળે તેનાં
બરચાં ધાવેછે. એનું દૂધ માણસના ખાંધામાં આવેછે.
ધાવણા બાળકની મા મરી જાયછે ત્યારે તેને
બકરીનું દૂધ પાયછે. બકરીએમાં જોર હોય ખરું,
પણ બકરા તો ઘણા જખરા હોયછે.

પાઠ ૫૭. પાણી.

ઝાડપાલો નદીઓ મોળું ખાઈ
કૂવો વાવ મીઠું તળાવ

પાણીવડે સૌ જીવેછે. પાણી ન હોય તો આપણે શું પીએ? નદાઈએ ઘાઈએ રાથી? પાણીવગર તો જરાએ આણે નહિ. ઝાડપાલાને પણ પાણી જોઈએ. ત્યારે એટલું બધું પાણી ક્યાંથી આવતું હશે? કૂવા, તળાવ, નદીઓ, વાવો, એ સઘળાં પાણીથી ભરેલાં હોયછે. તેમાંથી આપણે જોઈએ તેટલું લાવીએ. કૂવાકરતાં તળાવમાં પાણી ધણું, ને તળાવકરતાં નદીમાં વધારે હોયછે.

તળાવ ને નદીનું પાણી તો મીઠું હોયછે, પણ કોઈ કોઈ કૂવાનું પાણી મોળું હોય, ને કોઈનું મીઠુંએ હોય. કોઈકોઈ કૂવાનાં તો એવાં ખારાં હોયછે, કે તેવડે મીઠું પકવેછે.

પાઠ ૫૮. ચોરી.

લખોટી ઠરે

દલપત—જો આ લખોટી કેવી મજાની છે?

ભથ્થુ—બહુ સારી છે. તને કોણે આપી?

દલપત—કોઈએ નહિ, હું કસનના ઘરમાં રમવા ગયો હતો, ત્યાંથી લાવ્યો.

ભથ્થુ—કોઈને કહીને લાવ્યો?

દલપત—ના, છાનોમાનો લાવ્યો. મારે જોઈએ તે લઉં. તેમાં શું ખોટું?

ભથ્થુ—કેમ ખોટું નહિ? હું તારી ચોપડી કે ટોપી લઈ જાઉં, તો તને મને?

દલપત—ના, એ તો મારાં છે, તારાથી મારું ન લેવાય.
 ભયુ—ઠીક, તો તારાથી એ કસનનું કે ખીજા કોઈનું કંઈ
 પૂછ્યા વિના ન લેવાય. લઈએ તો ચોરી કરે. ચોરનું નહિ.
 પારકી જાણસ પૂછ્યાવિના લેવી નહિ, એવું પહેલી ચોપ-
 ડીમાં વાંચ્યું હતું તે જૂલો ગયો?

દલપત—હા રે હા, ખરી વાત. ત્યારે તો એની લખાડી
 એને પાછી આપી આવું.

પાઠ ૫૯. ચોરીવિષે કવિતા.

મહીપતિ પસ્તાય પાછળથી *ચાહન બલાય
 દોહરા.

જે નર ચોરી જઈ કરે,
 સમજી તેમાં મુખ્ય;
 પાછળથી પસ્તાય છે,
 જેએ ન્યારે દુઃખ. ૧
 ચોરી ચાહન થાય છે,
 ન્યારે ચોર બલાય;
 ખાંધી મારે મહીપતિ,
 છેક જાગેતી થાય. ૨

૩૦ ૬૦ ૩૧૦

પાઠ ૬૦. ઘર.—ભાગ ૧.

આંગણું	પછીત	છીંડી	અગાશી
અજવાળું	ચોક	કરા	ઓરડો
પરશાળ	ઓટલો	મેડો	

છોકરાં, સાંભળો, હું તમને ઘરની થોડી એક વાત કહું.

* ચાહન એટલે જાહેર, ઊઘાડું.

ધરની આગળ આંગણું ન બે મેર કરા હોય છે. પછ-
વાડે ભીંત હોય તેને પછીત કહેવી. પછીતની પછવાડે
ઊઘાડી જગા થોડી હોય તેને છોડી કહે છે. કેટલાંક ધરને
મેડા હોય છે. છાપરાં તો બધાં ધરને હોય. છાપરું
થોડું હોય તો અગાશી કરેલી હોય. ધરમાં વચ્ચે ચોક
હોય છે, તેથી અજવાળું પડે છે. ઝીરડાની આગળની
જગા તે પરરાણ કહેવાય. આંગણામાં, ઊંચી ઊઘાડી જગા
કરી હોય; તેને ઝોટલો કહે છે.

પાઠ ૬૧. ધર.-ભાગ ૨.

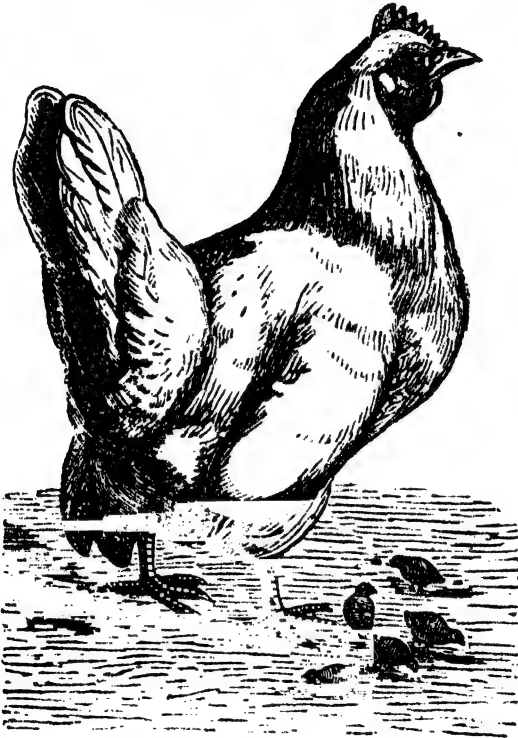
રસોડું	* બંડારીઆં	પાણીઆરું	ટાંકાં	ઓટલી
અંધારું	રસોઈ	ધૂમાડો	ગોટાય	જળી
બારી	ધૂમાડીડું	ચોકડી	છો	ઝીલવું
ગોખલા	તાકાં	તાળું	હાદર	નીસરણી

ધરમાં જ્યાં રસોઈ કરે તે રસોડું કહેવાય. કોઈને
ત્યાં રસોડામાં બહુ અંધારું હોય છે, ને ધૂમાડાં ગોટાય-
છે; પણ જળી કે બારી મૂકેલી હોય તો તેમ ન થાય;
ને ધરમાં ધૂમાડીડું હોય તો સૌથી સારું. રસોડામાં આ-
વાળું ટાંકવાને બંડારીઆં હોય છે. પાણી રેડવાને અન
નહાવા ધોવાને ચોકડીઆં હોય. પાણીઆરા પર પાણી
પીવાની ગોળી કે બેડાં મૂકે. ગામડામાં છેાંતું પાણીઆરું
થોડેજ ઠેકાણે હોય, પણ પાણીનાં બેડાં મૂકવાને ઝોટલી
કરે છે. પાણીઆરાં પાસે કેટલાંક ધરમાં ટાંકાં કરેલાં હોય-
છે, તેમાં વરસાદનું પાણી ઝીલીને બરી મૂકે છે. દીવા
કે કંઈ જણસ મૂકવાને ભીંતમાં ગોખલા હોય છે. મોટા

* બંડારીઆં ઝોટલે હાટડાં.

ગોખલા હોય તેને તાકાં કહે; તેને તો ખારણાંમ્મ હોય છે,
 ન તેને તાજું પણ દેવાયછે. મેડે ચઢવાને દાદર અને નીસ-
 રણી હોય છે.

પાઠ દર. ફૂકડી અને તેનાં ખરચાં.

ખડખડે દીપે ભાતભાતના ઊકરડા ખોતરવાની
 વહાણું ફૂકડી સેવે બીકણા ધસવું
 છેડવું માંજર પીઠાં ધંધો વળગવું

ફૂકડી ખરચાંને કેવી જાળવે છે ! જરા ખડખડે કે તે

મધનાં ઝમીની પાસે જતાં રહેછે, ત્યારે તેમને તે ખંખ તળે ઢાંકી દેછે. કૂકડી રાત દહોડો ઝમીનાં બચ્ચાંને સંભાળે, પણ તે કાયર થતી નથી. કૂકડી જાતે ખીકણ હોયછે, પણ જો કોઈ તેનાં બચ્ચાંને છેડવા આવે, તો તેના સામી ધરીને દોડે છે. ઝમીની રીતે ઝમીનાં બચ્ચાંને જાળવેછે. કૂકડાને માથે લાલ માંજર હોયછે, તેથી તે ધણી દીપે છે. તેનાં પીછાં ધણાં ચળકતાં હોયછે, ને તેમાં બાતબાતના રંગ હોય છે, તેથી તે ધણી રૂપાળો દેખાય છે. કૂકડાને બિકરડા ખોતરવાની બહુ ટેવ હોયછે. રોજ વહાણું વાય, ઝમીને તે કુકડકુક બોલે છે, તેથી માણસ બીજીને પોતપોતાને ધંધે વળગે છે.

પાઠ ૬૩. કીડીઓ ને સાપ.

ગણતો	ચગદી	છેલ્લીવારે	માણ
વેર	લગારેક	ચટકા	સાપ
કીડી	નાગ	છોલાયું	ફેણ
જીવ	નખખા		

ઝમક મોટો સાપ હતો, તે કોઈને ગણતો નહિ. જિંદર અને ઝમવાં ઝમવાં ખીજાં જનાવરને મારી નાંખતો. ઝમક વખત તેણે કેટલીક કીડીઓને પણ ચગદી નાંખી. પછી દરમાં પેસતાં તેનું શરીર લગારેક છોલાયું, ને લોહી નીકળ્યું, ઝમકે ઝમક કીડીઓ તેને વાગેલે ઠોકાણે વળગીને ચટકા લીધા. તેથી તેણે બહાર નીકળીને ભોંયપર ફેણ પછાડી, તેમ તેમ તો વધારે લોહી નીકળવા લાગ્યું, અને કીડીઓ પણ વધારે વધારે ભેગી થઈને વળગવા માંડી. છેલ્લી વારે ધણી કીડીઓએ મળીને તેનો જીવ લીધો. તેને મરવી વખતે ઝમક જિંદરે કહ્યું—

દોહરા.

ઝાઝા નબળા લોકથી
કદી ન કરીએ પેર,
કીડી કાળા નાગનો
પ્રાણુજ લે આ પેર.

૩૦ ૬૦ ૬૧૦

પાઠ ૬૪. છોડવા.-ભાગ ૧.

મૂળીઆં	જીવે	છોડવા	વાદળ
વાટ	ઓગળે	વેહ	કસ
થડ	ડાળાં	ફૂલ	ફળ

આપણે દાણા ને શાકભાજી ખાઈએ છીએ. પશુ પંખી ઘાસ, દાણા, ખીઆં ચરી ખાયછે, પણ જાડ શું ખાતાં હશે? એમને સારું કંઈ ખાવા પીવાનું હશે કે નહિ વાર? કંઈ રીતે ખાતાં હશે? ને ખાતાં હશે, તો એમને મોં હશે કે નહિ?

એ બધું છે. જાડનાં મૂળીઆંમાં ત્રીણા ત્રીણા વેહ હોય છે, તેવતી તેઆ ખાય છે, માટે તેને જાડનું મોં કહીએ તો ચાલે. વાદળમાંથી વરસાદ પડેછે, તેમાં બોંયમાંનો કસ ઓગળે છે. તે મૂળીઆં વાટે ચડીને થડ, ડાળાં, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, બધું જાયછે, તેથી બધાં જીવે છે. નાનાં જાડને છોડવા કહેછે. બોંયપર દારી જેવું પાતળું થઈને પથરાયછે, તેને વેલા કહેછે. આંખાનું તે જાડ કહેવાય, ગલગોરાનો તે છોડ કહેવાય, ને કોઈ જાનો તે વેલા કહેવાય.

પાઠ ૬૫. છોડવા.-ભાગ ૨.

લીલાં	કરમાઇને	સીંચીએ	છાંટવું
કચરો	મૂકાવું	ટટાર	તાબ

વરસાદ વરસતો નથી, ત્યારે બિચારા નાના નાના છોડવાના કેવા હાલ થાયછે, તે તમે જોયું તો હશે. ઊનાળામાં મસ તાપ પડેછે, ને ભોંયમાંનું પાણી સૂકાઈ જાય છે, ત્યારે છોડવા કરમાઇને લલા થઈ જાયછે, ને ઘણા દહાડા પાણી ન મળે તો મરી જાયછે. એ વેલાને ટટાર કરવાને આપણે કૂવાનું પાણી સીંચીએ છીએ. કોઈના ઘર પાસે તળાવ કે નદી હોય, તો તેમાંથી પાણી કાઢીને પાયછે, તેથી છોડ બધા પાછા તાબ થાયછે. પાણી ગ્રાડનાં મૂળ આગળજ રેડવું એટલુંજ નહિ, પણ તેના ઉપર પણ છાંટવું જોઈએ કે કચરો હોય તે ઘોવાઇને ચોખ્ખું થાય. વરસાદના દહાડામાં તે કેવાં સારાં દેખાયછે ! એમાસામાં ગ્રાડ કેવાં મળનાં લીલાં લીલાં દેખાયછે !

પાઠ ૬૬. રીસાળ છોકરો.

રીસાળ	પીરસેલી	વેદના	પૂણે
રીસાયો	મુદલ	ભાંડુ	વીંછી
એન	એજો	માલ	ટેવ

એક છોકરો બહુ રીસાળ હતો, તે ઘરમાં વાત કરતાં જોની તેની સાથે રીસાય. કોઈ ભાંડુસાથે એને બને નહિ. એક દહાડો ઘરમાં દૂધપાક જરા થોડો મૂડ્યો હશે, તેથી પેલા રીસાળ છોકરાને એવી રીસ ચડી કે તે પીરસેલી થાળી પડતી મૂકીને એક ખૂણે જઈને રોવા બેઠો. ત્યાં

એક વીંછી એને કરડ્યો. તેની વેદના એવી થઈ કે તે દહોડે એને મુદ્દલ ચેન પડ્યું નહિ. એક દહોડો મેળામાં જવાનું હતું, પણ એ રીસાયો. એટલે એનો બાપ એને તેડી ન ગયો, તેથી એને બહુ ખોટું લાગ્યું. પછી તે દહોડેથી એ સમજ્યો, જે આપણી રીસ તો આપણનેજ પૂછે છે, એમાં કંઈ માલ નહિ. એવી રીતે સમજીને તેણે પછી રીસાવાની ટેવ છોડી દીધી.

પાઠ ૬૭. ચકલી.

તણખલાં ઇંડાં ૩ વસ્તુ ગામ આપું

ચકલી તો તમે સૌએ દીધી હશે, નહિ વાર ? ઝાડપર કદી કદી કેવી ચીંચીં કરી મૂકે છે. આપણા ઘરમાં એ આમથી આમ ને આમથી આમ ઊડ ઊડ કરેછે. એને બે પાંખો, એક ચાંચ, ને બે પગ હોય છે. ઝાડઉપર ને છાપરાંને કે ખીજા કરાને ખૂણે ખોચરે તણખલાં, ૩, ને એવી ખીજા વસ્તુના માળા બાંધે છે. એ માળામાં ઇંડાં મૂકે છે, તેમાંથી બચ્ચાં નીકળેછે. પછી કેટલેક દિવસે તે બચ્ચાંને પાંખો આવેછે, ત્યારે ચકલી તેમને ઊડતાં શીખવેછે. ચકલી આપું ગામ રઝળીને એની ચાંચ-માં દાણા ને ખીજું જે મળે તે તે લાવીને બચ્ચાંની ચાંચ-માં ધીમે ધીમે મૂકે છે.

પાઠ ૬૮. સૂરજ.

પાલો	ઝાંઝવાં	તેજ	ધાન્ય
સૂરજ	ગરમી	નીપજવું	સર્વે

સૂરજ તો તમે સર્વે જાણે દીધો હશે ખરો. એ યાજી જેવો મોટો હોયછે. સૂરજવડે અજવાળું ને ગરમી પડે-

છે, ને મરમીને લીધે ગ્રાડ, પશ્ચિમ, પાન્ય, મેલા, એ સર્વ જલસા નીપજે. એ સરજની મરમી ન હોય, તો એમાંનું કશુંએ થાય? સરજના અજવાળાથી આપણને બધું દેખાયછે. અંધારે એવું દેખાતું નથી. જ્યાં સરજનું અજવાળું આંધું હોયછે, ત્યાં યાદ વધારે રહેછે. સરજનું તેજ એવું છે જે તેના સામું જોવાતું નથી. કદી જોવા માંડીએ તો આંખે ગ્રાંઝવાં વળે.

પાઠ ૬૬. છોકરો ને વાધ.

બગાડ ધાળો સીમમાં એતરવાળા
ગભરાઈ એતરવું આસપાસ એડત

કોઈ એક છોકરો સીમમાં બકરાં ચારતો હતો. તેણે એક દહોડો રમતમાં અમથી ખૂંચી પાડી જે એ વાધ આવ્યો, એ વાધ આવ્યો, ધાળો રે ધાળો. એટલામાં આસપાસ એતરવાળા હરો, તે દેડતા આવ્યા, ને જોયું તો ત્યાં કંઈ વાધ તો મળે નહિ, ને પેલો છોકરો સામીતેમના બણી જોઈને હસવા મંડી ગયો. પેલા બાપડા શરમાઈ ગયો, ને તેમને ખડૂં બોલું લાગ્યું. પછી ખીજીવાર જ્યારે ખરેખરે વાધ આવ્યો, ત્યારે પેલે છોકરે ગભરાઈને ખૂંચી પાડી જે વાધ આવ્યો રે, વાધ આવ્યો રે, પણ પેલાં એતરનાં માણસે એની વાત સાચી માની નહિ તેથી તે વાધે એના કેટલાંએક બકરાં મારી નાખ્યાં. જુઓ, જુહું જોલવાથી કેટલું નુકસાન થયું!

હવે જો પેલે છોકરે જુહું જોલીને એડતને છેતવાં ખડેત, તો એને આટલો બગાડ થાત નહિ.

પાઠ ૭૦. બે કૂતરાની વાત.

ધૂરકવું પામીએ બસવું ગરીબ
લોહીલોહાણ બચકાં તૂટી પડવું સોખત

કાળીઆ ને માતીઆ બે કૂતરા હતા. માતીઆ ગરીબ હતા. કોઈને બસે નહિ કે કરડે નહિ. કાળીઆ જોને દેખે તેને બસે, ને કરડવા જાય, ને લાગ કૃષિ તો કરડી-આ આવે. એક દહાડે એ બેડ ખીજે ગામ ગયા. ત્યાંનાં કૂતરાં તેમની પાસે આવ્યાં. માતીઆ કાંઈ બોલ્યા નહિ, પણ કાળીઆ આંખો કાઢી ધૂરકવા ને બસવા માંડ્યું, ને બચકાં બરવા મંડ્યો. બધાં કૂતરાંને ધણી રીસ ચડી, ને કાળીઆ માતીઆ ઉપર તૂટી પડ્યાં, ને બંનેને લોહીલોહાણ ક્યાં. માતીઆ બાપડો ગરીબ હતા, પણ કાળીઆની સોખતમાં આવ્યો, માટે એણે પણ માર આધા. આપણે ભૂંડાં છોકરાંની સોખત કરવી નહિ; કરીએ તો દુઃખ પામીએ.

પાઠ ૭૧. ભાઈબેન.

પજવીએ ઉગામીએ માંહોમાંહે
હજીમજીને દુખાય રાજીથવું

ભાઈબેનઉપર હેત રાખીએ, તેમને પજવીએ નહિ, ને ગાજો ન દહએ. તેમના ઉપર કદી હાથ ન ઉગામીએ. તેમની કને કાંઈ વસ્તુ હોય, ને તે લેવાનું મન થાય તો તે માગીએ નહિ. કશી વાતે તેમની જોડે રીસાઈએ નહિ. આપણી કને કાંઈ આવવાનું હોય, તેનું તેમને મન થાય, તો સોએ મજીને તે વહેંચી આવું.

તમે જ્યારે માંહોમાંહે લડી મરોછો, ત્યારે તમારાં

માખાપનો જીવ બહુ દુખાય છે, ને ન્યારે તમે હળીમળીને રહેો છો, ત્યારે તમને દેખીને તે રાજી થાયછે. તમે સો સંપસંપીને ચાલો તેમાં તે બહુ રાજી રહેછે.

પાઠ ૭૨. ઈશ્વરે બધું કીધું છે.

જગજગાઠ વહાલો ચીજ જંચો
પૃથ્વી ધોર ગગન પરમેશ્વર

દીવો તો રોજ તમારા જીવામાં આવે છે, કેમ વાર ? એ દીવો પોતાની મેળે થાયછે ? ના. આ ધર એની મેળે બંધાયું વાર ? ના. કોઈ પણ જાણુસ એની મેળે થાય-છે ? ના.

હવે દીવો કરતાં ધણી ચળકતી ચીજ શી છે ? સર્વે ઠેકાણે અજવાળું શાથી પડેછે ? સરજથી. સરજના અજવાળાથી બધે કેવો જગજગાઠ થઈ રહેછે ! ટાઢના દહાડામાં સરજનો તડકો વહાલો લાગેછે. તડકાની ગરમીથી સર્વે કાંઈ નીપ-જેછે, નહિતો કશું થાય નહિ, ને અંધાઈ ધોર થઈ રહે. સરજ ન હોત તો આપણાથી જીવાત નહિ. ગગનમાં સરજ ધણે જંચો છે. સરજને કરનાર કોણ ? પરમેશ્વર. પૃથ્વી, પાણી સર્વે એણે કર્યું છે.

પાઠ ૭૩. ઈશ્વરનો મહિમા.

કરનાર જગ સરજનાર મહિમા ભજવા
આમલી કોઠા આંખો તારા દેવ

ચોપાઈ.

જુઓ ભાઈ આ મોટાં ગ્રાડ,

તેમાં સૌથી જંચો તાડ;

આમલી આંખા કોલી કોય,
 ને તેનાં ફળ જુદાં હોય. ૧
 ને આ જમના છે કરનાર,
 સરજ તારા સરજનાર ;
 ઝમજ અમારો મોટો દેવ,
 તેને બજવા ધરીએ દેવ. ૨

૩૦ ૬૦ ૩૧૦.

પાઠ ૭૪. નિશાળ.

રંગત	સો	પોતીઆં	પાઠી
વતરણું	એકડેએક	મોઢે	ધૂળ
તૈયાર	સ્લેટ	ખડી	ફીકર

હરીઆ કરીને એક છોકરો હતો. તે એક દહોડા એ-
 ની માને કહેવા લાગ્યો કે, જી, મને સાલગણ એકડે-
 એક મોઢે તો આવડ્યા; કાલથી તો હું પાઠીપર લખીશ.
 એની મા બોલી કે બહુ સાહે, ત્યારે હવે તારા બાપાને
 કહીને રંગત વતરણું મગાવીએ. પણ મને તો ફીકર લાગે
 છે કે હવે તું લગડાં બહુ મેલાં કરીશ. તારા મહેતાજી
 સ્લેટ પર લખાવતા હોય તો કેવું સાહે! આતો પાઠીપર ધૂળ
 નાંખીને લખીશ, તે બધી ધૂળ તારાં લગડાંપર ઊડશે.
 હરીઆ કહે, ના મા, હું તો બહુ જાળવીને લખીશ.
 મારાં પોતીઆં કે અંગરખાં ઉપર ધૂળ નહિ પડવા દઉં. પણ
 મારે સાહે પાઠી મંજવીને તૈયાર કરાવની. મા બોલી,
 ઠીક, હું જગાને કહીશ. તે ખડી વાઢીને તારી પાઠીપર
 અપડી આપશે, તેને તું પછી મકાવા દેશે.

પાઠ ૭૫. પાટી.

ચિતારો ચડાવતો ખડીઓ હરડાંબેડાં
હિરાકશી બાઈબંધ શાહી ખરૂં

હરીઆ. એના બાઈબંધ જગાને કહે છે, જગા તે તારી પાટી સાવતી રંગી?

જગો.—ના, બાઈ, મેં રંગી નથી. એ તો મેં ચિતારાને ત્યાં મોકલી હતી, તે ચિતારાએ રંગી આપી.

હરીઆ.—વાહવારે જગા, તું મને હસે છે. જો પરમ દહોડે આપણે એ જણુ રામરાંકર ભટના ઘરઆગળ ઊભા હતા, ત્યારે એના છોકરા પાટીપર કાળો રંગ નહોતો ચડાવતો?

જગો.—હા. ખરૂં, પણ એ રંગ નહોતો, એ તો શાહી ચડાવતો હતો. ગાંધીને ત્યાં હિરાકશી ને હરડાંબેડાં મળે છે, તેના બૂકા પાટી ઉપર ચઢાવે તો એ કાળી થાય. પણ હરીઆ, હવે તારે તો લેખણને સારૂ ખરૂં, ને ખડી-આમાં પૂરવાને ખડી મંગાવવી પડશે. તે નહિ હોય તો લખીરા સાવતી?

પાઠ ૭૬. ધનતેરશ.

બાળુબંધ	કુદોરો	ધનતેરશ	કુંપીઓ*
ઘવીટીઆં	બેરખી	વાનાં	કડાં
સાંકળાં	ચોકડાં	અકોટી	વીંટી
પોંચી	બાજઠ	તુશીપાટીઆં	બાઈડીઓ

ધનતેરશને દહોડે કું મારા બાઈબંધને ઘેર ગયો હતા. ત્યાં એના ઘરમાં ઘરેણું ધોતા હતા, તેમાં મારા બાઈ-બંધના હાથનાં કડાં, સાંકળાં, બાળુબંધ, ચોકડાં, ને વીં-

* કુંપીઓ એટલે ગળચવો.

ટીચ્છા હતી. ચ્છિના બાપની પોચાં ને કંદોરો પણ ધોધને બાજઠકપર મૂકેલાં હતાં. ચ્છેક કોરે હાથનું કડું, ટુંપી-ચ્છા, ને હીરાકંડી ચ્છેટલાં વાનાં મૂકેલાં હતાં. માહે તુશી-પાટીચ્છાં, અકોટી, બેરખી, વાળી, વાંક ચ્છેવાં ચ્છેવાં બા-ઈડીચ્છાનાં પણ કેટલાંક ધરેણું હતાં. રૂપાનાં કક્ષાં, સાંકળાં, છવીટીચ્છાં પણ ધોધને ચળકતાં કરી મૂક્યાં હતાં.

પાઠ ૭૭. સોનું ને લોહું.

ખીલા કીમત *હળપુણી પાવડો
સોનેરી બુદ્ધા કીનખાખ સાંકળ
નકુચા

સોનું કહે, હું મોટું, ને લોહું કહે, હું. સોનું કહે, લોક સોનાનાં ધરેણું કરાવી પહેરે છે, તેથી કેવા દીવે છે! પાઘડીચ્છે કસખ હોય તે પણ સોનેરી. કીનખાખમાં પણ સોનેરી બુદ્ધા આવેછે. કોઈચ્છે લોહું પહેરું સાંભળ્યું નથી. ચ્છેટલું સાંભ-ળીને લોહું બોલ્યું, ચ્છે તો ખરું, પણ મારેવડે તું છે. કોદાળી, પાવડો લોઢાનાં થાયછે. તેવડે તને બોદીને કાઢે છે. હળમાં હળપુણી હોય છે તે મારી થચ્છેલી. જો ચ્છે ન હોય તો ખેતર ખેડાય નહિ, ને અખ પાકે નહિ, તો માણસ કેમ જીવે? ખીલા, નકુચા, સાંકળો, ચ્છેવું સર્વે માં થાયછે, મોટે હું મોટું. તારી કીમત થાય, પણ મારી કીમતનો તો પાર નહિ. તારાવગર ચાલે, પણ મારાવિના ન ચાલે.

પાઠ ૭૮. ડોકું.

હડપચી	ગાંસડી	લમણા	બાખરી
બોચી	ડોકું	મોખરો	ચોટલી
ચોટલો	હોઠ	ધડ	

આપણાં શરીરમાં ડોકું ને ધડ ચ્છેવાં બે વાનાં છે.

* હળપુણી એટલે હળમાં લોઢાનો દત્તો હોયછે તે.

ડોકું ઉપર છે, ને ધડ ઝેની નીચે છે. ડોકાપર માથું છે, ને માથાઉપર વાળ ઊગે છે. બે આંખો, બે કાન, ઝમ્ક નાક, ને ઝમ્ક મોઢું, એ સૌ ડોકામાં માખરા આગળ છે. આંખોઉપર કપાળ છે. આંખો ને કાન વચ્ચે લમણા, ને મોં ને કાન વચ્ચે ગાલ. માથાપર નાનાં છોકરાંને બાબરી હોય છે, મોટાંને ચોટલી કે ચોટલો હોય છે. મોઢાને બે હોઠ છે. મોંમાં જીભ ને દાંત છે, હોઠ નીચે હડપચી છે. ડોકું ને ધડ ઝે બેની વચ્ચે ગળું, ને ગળાની પછવાડે બોચી આવી. મજ્જુર માણસ ગાંસડી કે ટોપલા માથે મુકીને લઈ જાય છે.

પાઠ ૭૯. ૫૬.

ધડ	વાંસો	*ઢીંચણ	ખભા	હથેલી
બગલ	કેડો	પછવાડે	કાંડું	નખ
પેદુ	ગાળો	થાપા	†સાયળ	નજો
તળીઉં	ઝેડી	ધુંટી	કાખ	છાતી

ધડની ઉપલી મેર બે પાસે બે ખભા છે. ત્યાંથી આગળ હાથ આવ્યા. બે હાથની વચ્ચે છાતી ને પેટ; ઝે બેની પછવાડે વાંસો આવ્યો. છાતી, હાથ, ને ખભાની વચ્ચે ને ખાડો તેને કાખ કહે છે. હાથને વચ્ચે ગાળે કોણી આવી. ત્યાંથી આગળ કાંડું, હથેળી, આંગળાં ને આંગળાંને છેડે નખ. પેટની નીચે પેદુ આવ્યું. તેની બે પાસે બે કેડો. મા છોકરાંને કેડે બેસાડે છે. ઝે ધડ નીચે બે પગ છે. અકેક પગને વચ્ચે ગાળે ઢીંચણ છે. ઢીંચણની ઉપરના થાપાને સાયળ કહે છે, ને નીચેના ભાગ નજો કહેવાય છે. પગની નીચે તળીઉં, પછવાડે ઝેડી, ને વચ્ચે ધુંટી આવી છે.

* ઢીંચણ એટલે ધુંટણ. † સાયળ એટલે ભંગ.

પાઠ ૮૦. નઠાસી સોખત.

આંબાવાડીઉં ટપેચાં આંપો

રખવાળ પહોંચ્યો કેરી

જો ન હરીઆ કરીને એ છોકરા હરો, તે ખીબં
છોકરાંને મારે, ગાળો દે નેં કદી લાગ ફાવે તો ચોરીઆ
કરે. એક દહોડો આ બંને જણાને માર્ગમાં એક દુક્ષભ
નામે છોકરો મળ્યો, તે ડાહ્યો હતો. તેને પેલે એ જણ
કહ્યું, અહ્યા દુક્ષભ, હોડ આપણે રમવા જઈએ. એમ
કહીને સાથેસાથે એક આંબાવાડીઆમાં ગયા ને આંપો
ઊધાડીને મહિ પેઠા. દુક્ષભ એક કેરે ઊભો રહ્યો, ને
પેલા એ તો કેરીઆ પાડવા મંડયા. એવામાં તેનો રખ-
વાળ આવી પહોંચ્યો; તેણે તેમને પકડીને ખૂબ ટપેચાં.
દુક્ષભ કહે, હું તો ભાઈ કરામાં નથી. મને થું કરવાને
મારે છે? પેલે રખવાળે કહ્યું કે આ એ ભૂંડા છોકરાની
સોખતમાં ઝલાયો, એ માટે એમની વલે તે તારી વલે.

પાઠ ૮૧. સંગત.

સંગ પ્રેમ ઠામ ભાગ્યશાળી

છપ્યા.

જન જોવા સંગ, રંગ બહુ તેવો બેસે;

જન જોવા સંગ, પ્રેમ પલ્લુ તેવો પેસે;

જન જોવા સંગ, કામ તેવાં તે કરશે;

જન જોવા સંગ, ઠામ તેવે જઈઠરશે;

હુંડે સંગે હુંડો થશે, ખૂંડે સંગે ખૂંડો બને;

સારા મહેતાના સંગથી, ભાગ્યશાળી વિદ્યા ભણે.

કવિ સામળબટ.

પાઠ ૮૨. આંડની જાણસો.

જલેખી પોર પકવાન હારડા
ભાખરા ભાણે પતાસાં બરફી

એક છોકરો નાતમાં જન્મવા બેઠો હશે. એને બાણે જલેખી આવી, તે જોઈને એના બાપાને પૂછ્યું, બાપા, એ રોની થતી હશે? બાપ બોલ્યો, ગદૂનો લોટ, ધી, ને આંડ, એટલી જાણસોની એ થાયછે.

છોં—વારે બાપા, આંડની ખીજી શી શી આવાની જાણસો થાયછે?

બાં—બરફી આંડની થાયછે. પેડામાં આંડ આવે-છે. હોળીના દહાડામાં હારડા કરે છે તે આંડના. દીવા-ળીમાં રમકડાં કરે છે તે પણ આંડનાં કરે છે. તે દહાડે પતાસાં તે ન હોતાં આધાં, તે પણ આંડનાં. ઘેબર કરીને પકવાન થાયછે તેમાં આંડ ઘણી આવે છે.

છોં—હા રે હા, ખરી વાત, પોર આ દહાડે મારી માની જોડે હું નાતમાં જન્મવા ગયો હતો, ત્યારે મેં ઘેબર દીઠાં હતાં. મારાં ધોળાં ને જડાં બાખરાજોવાં હોય છે, અરે વારે?

પાઠ ૮૩. એક કૂતરાની વાત.

આતર વણબર દાટયું
ઓતરયું નજર

કોઈ એક માણસની પાસે એક વણબર કૂતરો હતો. તે માણસને ઘેર ચાર આતર પાડીને ધન લેઈ ગયો, ને તે એક એતરમાં જઈને દાટયું. પેલે કૂતરે તેની પાછળ પાછળ જઈને જો ડોકાણે તે ધન દાટયું હતું, તે નજરમાં રાખ્યું. પેલો ધણી ઊઠ્યો ને આતર પોડેલું દેખીને હાથ, હાથ, કરીને છાતી કૂટવા મંડ્યો, ત્યારે પેલો કૂતરો આવીને તેની પિછોડી તાણવા લાગ્યો, પણ પેલો ધણી કંઈ સમજે નહિ. પછી લોકે કહ્યું, આ કૂતરો શું કરવા પિછોડી તાણે છે, તું જો તો ખરો. પછી કૂતરો પિછોડી તાણતો તાણતો જ્યાં લઈ ગયો ત્યાં તે ગયો, ને ધન દોડેલું હતું તે ડોકાણે તે કૂતરે ઓતરવા માંડ્યું. તે જોઈ ધણીએ પણ તે ડોકાણે ઓડું, એટલે બધુંએ ધન જડ્યું. એ રીતે ગમ્મિલું ધન કૂતરો હતો તો પાછું આવ્યું.

પાઠ ૮૪. કેરી ને શાકરની વઢવાડ.

મેળાપ	શેખી	રડયુંપડયું	મોધું
ચડભડી	વઢવાડ	સામટો	સાહુકાર
જમણા	ખરીદ્યું	હાંદ્યું	લેખું
અથાણું	જણીઓ	ભેણું	ધાંટો

એક વેળા જેઠ મહિનામાં કેરીના ને શાકરના મેળાપ થયો. વાત કરતાં કરતાં શાકરે ચડભડી પડીને કહ્યું કે તને કોણુ લેખવે છે? જો, મને તો મોઢે ભાવે બધા લઈ જાય છે. રાજ કે મોટા મોટા સાહુકાર મને પોતાના ઘરમાં રાખે છે. કેરી બોલી, બાઈ એટલી બધી શેખી શું કરવા કરે છે? એમ વિચાર કરની કે ઘણા લોક કોને ખરીદે છે? ચોટામાં જો તો ખરી, મને કેટલા જણુ લેવા આવે છે, ને તારો તો ઘણાખરા લેહિમાં ખપે હોતો નથી. કોઈ રડયુંપડયું લેવા નીકળે, ને ગાંધીને ઘેર પૂછે, તો કહીં હાંધામાં તું પડી હોય, ત્યાંથી જરા કાઢી આવે. તું તે શા લેખામાં? હું તો બહુ કામની છું. તારાવિના તો ઘણુંએ ચાલે. હું ન હોઉં તો અથાણું શેનું કરે? એમ બે જણીઓને ખૂબ વઢવાડ થઈ, એટલામાં લોક ભેણું થયું. પછી પેલી બે જણીઓએ તેમને પૂછ્યું, બોલો બાઈ, તમારે કોનો ખપ વધારે? સૌએ સામટો ધાંટો કાઢીને કહ્યું કે કેરીના, કેરીના, કેરીના.

પાઠ ૮૫. સમડી ને વાધરી.

જાળ - કરગરવું વાધરી મરડવું સમડી

એક સમડી ચકલીના બચ્ચાને ઝાલવા ગઈ તેવામાં વાધરીની જાળમાં ઝલાઈ ગઈ. વાધરી તેને બહાર કાઢીને મારતો હતો, ત્યારે સમડીએ કરગરીને કહ્યું કે, મને અમથા શું કરવા મારે છે? મેં તારું કાંઈ બગાડ્યું નથી. હું તો ચકલીનાં બચ્ચાં મારવા જતી હતી. વાધરીએ કહ્યું, એ તો ખરું, પણ ચકલીનાં બચ્ચાંએ તારું શું બગાડ્યું હતું? એન કહીને પલી લુચ્ચી સમડીની ડોક મરડી નાંખી.

આડિપરથી એટલી શીખામણુ લેવી કે આપણુ કોઈનું દુઃખ દેતી વેળાએ વિચારવું જો કોઈ આપણુને દુઃખ દે તો આપણુને કેવું લાગે.

પાઠ ૮૬. બળદ ને દેડકું.

બીડમાં ફૂલાવવું તાલેવર અર્ચ ખૂટણ
મમત ગળું બરોબર

એક બળદ બીડમાં ચરતો હતો, ત્યાં નાનાં નાનાં દેડકાં ફરતાં હતાં, તેમાંનું એક દેડકું બળદના પગતળે ચંપાઈને મરી ગયું. તે વાત બીજે દેડકે ધેર જાણને

ની માને કહી, ને બાલ્યું ને મા, આવડો મોટો જીવ
કદી દીઠો નહોતો. તે સાંભળીને દેડકી પાતાનું પેટ
ધણું ફૂલાવીને બાલી ને ભાઈ, તે જીવ આવડો હતો ?
દેડકું બાલ્યું, મા, એથી ઘણું મોટો. ફરીને તેથી વધતું
ફૂલાવીને દેડકી બાલી, આવડો ? તે બાલ્યું, મા, તું પેટ ફાટે
એટલી ધૂણે, તોપણ તેના નેવડી યાય નહિ. તે સાંભ-
ળીને મંમત કરીને પેટ ધણુંજ ફૂલાવવા લાગી, તેથી
પેટ ફાટી ગયું ને મરી ગઈ.

આ વાતપરથી સમજવાનું એ ને ગરીબ પાતાના ગ-
ભપ્રમાણે અર્થપૂરણ કરવો ; તાલેવરની બરોબરી કરવા
નય તો તે દેડકીની પેઠે માર્યો જાય.

પાઠ ૮૭. કૂતરાની બીજી વાત.

આડોશીપાડોશી જાગવું ગુણપાડ

એક કૂતરો હતો, તે પાતાના ધણીના ધરની રખવાળી
કરે. એક દહોડો રાત્રે ચોર આવ્યો તેને દેખીને કૂતરો
બસવા માંડ્યું. ત્યારે ચોર તેના મોંઆગળ રોટલાનો
કડકો નાંખ્યો. તે તેણે ખાધો નહિ, અને ભર્યાંજ કંઈ.
એટલામાં તેના ધણી જાગી ઊઠ્યો, અને ચોરનું કંઈ
શબ્દ નહિ. તે નાસતો હતો, એટલે ધણીએ દીઠો, ને
ખૂમ પાડી, તેથી આડોશીપાડોશી જાગી ઊઠ્યા, ને તે
ચોરને પકડ્યો, ને ચોકીમાં લઈ ગયા. જેમ આ કૂતરો
ધણીનું ધન જાળવ્યું તેમ બધા ચાકરો ધણીના ગુણપાડ
જાણે તે કેવું સારું !

પાઠ ૮૮. મિળી.

કુંદોઈ ખડકી મૂકવું શાકરીઆ ચકરડી
લાકડાંનો મીઠાઈ કથરોટ પાલખી
ચોસલાં રમકડાં ઠઠ.

છગન કરીને એક છાકરો હરો, તે એક દહોડો મેળે
જઈ આવ્યો, ને જે જે જોયું હતું તેની ઘરમાં વાત
કહી. તે જાણ્યો કે મેળામાં ખડુ માણસ ભેગાં થયાં
હતાં. રસ્તે ગાડીઓ, ઘોડા, પાલખીઓની એટલી ઠઠ કે
કાંઈ કહેવાની વાત નહિ; કુંદોઈ દુકાન માંડી માંડીને
બેઠા હતા. તેમાં બાતબાતની મીઠાઈ રાખી હતી. કોઈ
કથરોટમાં ખરશીનાં ચોસલાં ખડકી મૂક્યાં હતાં; કોઈમાં
પેડા, કોઈમાં માવો, ને કોઈમાં શાકરીઆ ચણા હતા.
કોપરાપાક પણ હતા. એક ઠેકાણે વોહોરો રમકડાં લઈને
બેઠો હતો. તેમાં લાકડાંનો ઘોડો, ગાય, બિલાડી, ચક-
રડી, બમરડા, લખોટીઓ, ઘંટી, એવો એવો સામાન
હતા. મેં તે બાપને કહીને એક ગાય લીધી.

પાઠ ૮૯. અનાજ.

પંચરાઉ નાગલી અપવાસ રાજગરો
કોદર મકાઈ બંટી ખાવટો
તુવેર લાંગ મસૂર ફરાળ

અમારે ઘેર સવારે ખાજરીના રોટલા, સાંજે ગરૂની
રોટલી ખાઈએ છીએ, પણ મેં સાંભળ્યું છે કે કેટલેક
ઠેકાણે તો જરના રોટલા ખાવાનો ખડુ ચાલ છે, અને

ઠોકાણે મકાઈના રોટલા બહુ કરે છે. મારે ઘેર ના ચોખ્ખા કરીને તે રાંધીને ખાય છે. કેટલેક ઠોકાણે ગભી કે કોદરા ખાય છે. કેટલેક ઠોકાણે બંદી કે ના રોટલા કરીને ખાય છે. મારી મા કોઈ કોઈ પંચરાઉ દાળ કરે છે. તેમાં તુવેરની દાળમાં અડ-અણાની, મગની ને વાલની દાળ નાંખે છે. મારે ચોખાની દાળની વડી કરી હતી. વટાણાની કે લાંગની ઘણી ખાધી હોય, તો પેટમાં દુખે. મજ્જરની ૧ તો થોડાજ લોક ખાય છે. મારા બળદને મઠ મવરાવે છે. કુરાળમાં અનાજ કાંઈ ખવાય નહિ, પણ રાજગરો ખવાય છે.

પાઠ ૯૦.

તેલ જોમાંથી નીકળે છે તે જાણુસો.

ધાંચી	ધાણી	પીલતું	ડોળીઈ	દીવેલ
કણાઝીઈ	સરશીઈ	સધળાં	એરંડી	ડોળા
	ફોડલા	સરસવ	ખોળ	

એક દહાડે હું ધાંચીને ઘેર ગયો હતો. ત્યાં એક ધાણી ફરતી હતી, તે ઉપર એક માણસ બેઠેલો હતો. તેને મેં પૂછ્યું કે તમે શું કરો છો? તો તેણે કહ્યું, હું તલ પીલું છું. એ તલનું ખાવાનું તેલ થાયછે. કાલે અમે એરંડી પીલીને દીવેલ કાઢ્યું હતું. આ ધાણીમાં સરસવ પીલીને સરશીઈ કાઢીએ છીએ. સરશીઈ અથાણામાં નાંખે છે, તો તે સ્વાદ થાયછે. ડોળા પીલીને ડોળીઈ કાઢીએ, તે નીકળ્યાપછી ફૂંચો રહે, તેને ખોળ

કહે છે. ડોળીઆના ઝાળ દોરને અવરાવે તો દૂ નીકળે. કલુઝીના તેલને કલુઝીજે કહે છે. તે ફાંફા ચાપડે છે, તો સાઈ ચાપછે. એ સમજાં તેલ આજ કામમાં આવેછે.

પાઠ ૯૧. દીવાળીનો હકીકત.

કાચુંકોઈ	દારૂઆનું	જળાં	ઉધધખુધધ
ખંખરી	શીરો	ટેટા	મઠીઆં
સંભરી	ગેરૂ	બચકો	પેટારો
ખરખરીને	ફૂલકરણી	ફટાકા	છહુંદરાં

દીવાળીના દહાડામાં લોક ઘેર ઘેર દીવા કરે છે. સાઈ માઈ ખાવાનું કરે છે. કોઈ દહાડો કંસાર, કોઈ દહાડો શીરોપૂરી, કોઈ દહાડો દૂધપાકપૂરી, કદી લાકડ, એમ ફરતાં કળતાં જમણુ કરે છે. રોજ કાચુંકોઈ ખાવામાટે સેવ, પૂરીઓ, મઠીઆ, પઉઆ, સંભરી, ધુધરા, એવી એવી ખાવાની જણુસો કરી રાખે છે. દીવાળી પહેલાં લોક ઘર-માંથી જળાં કાઢે છે, ને લાંપે યુપે છે. કેટલાક પોતાનાં ઘરને ખડી, ગેરૂ, ચુનો, કે રંગ ચાપડે છે. પહેરવાનાં બારે લગડાંના બચકા પેટારામાંથી કાઢીને ન્યારે ખરખરીને તડકો પડે છે ત્યારે શ્રવે છે, ને ઉધધખુધધ લાગી હોય તો તે ખખેરી નાંખે છે. દીવાળીના દહાડામાં છેકરાં દારૂ-આનું છેડે છે; ફટાકાની પેટીઓ, ટેટા, કાઠીઓ, છહુંદરાં, ફૂલકરણીઓ એવું એવું છેડે છે.

જર, જમીન, ને જોડ, એ ત્રણ કણ્યાનાં છેડ
તૈયાર

રાહખેંગાર અને રાણીકદેવી મોટું નાટક.

કુક્ત આઠ આના.

પ્રાચીનકાળમાં એટલે ઈ. સ. ૧૦૯૮ થી ૧૧૨૫ સુધી
સૌરાષ્ટ્રના વિશાળ, તેમજ રણાળ દેશનો સ્વતંત્ર મહિપતી
રાહખેંગાર થઈ ગયો અને તેજ અરસામાં ગુજરાતમાં
સીધરાજ જ્યોતિષિ માહારાજ હતો આ બંને રાજાને અં-
દર અંદર લડાઈ થવાનું મુખ્ય કારણ એ સતી રાણીકદે-
વીજ હતું—

રાહખેંગાર અને રાણીકદેવીના મનહર કિસ્સાથી આખી
આલમ માહિતગાર હશેજ, એટલે વિસ્તારથી હેવાલ આ
જગ્યોપર નિર્થક છે.

મળવાનાં ઠેકાણાં.

અમદાવાદ—ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાંથી.

મધ્ય દર—“ગુજરાતી”ની ઓફીસમાંથી સાસુનખીલીંગ

નાગડ—શ્રીરંગધર મૂલશંકર બુદ્ધેશ્વર પાસે

વનગર—પ્રાણજીવન હરખજી બુકસેલર નવી કાપડ બજાર

શા પુરુષોત્તમ ગીગાભાઈની કુંપની.

વરતેજના દરબાજા બાહર—ભાવનગર

જાહેર ખપ્પર.

મારી દુકાનમાંથી આ ખુક તેમજ અરખી, ઉરદુ, ફારશી, ગુજરાતી, સંસ્કૃત, હિંદુસ્તાની તથા દીપોની સરવે જાતની તથા અગ્રેજી લીંગેર જોયતાં પુસ્તકો કીંધાયત બાવથી રોકડી કીમતે મળશે.

વૌહોરા. અખદુલહુસેન આદમજી ખુકસેલર.

મુ. ભાવનગર

આ ખુક નીચે લખેલે ઠેકાણેથી મળશે.

મુ.અમ્ર—મેહેતા. જમનાદાસ ભગવાનદાસની દુકાન.

સુરત—નગીનદાસ ફકીરભાઈ તથા નારણદાસ.

દે. બોડીશેરી.

અમદાવાદ—માહાદેવ રામચંદ્ર ઠે. ત્રણદરવાજા.

બગસરા—વ્યાસ. કાલીદાસ વાલજી.

તલાજી—મેહેતા. શામજી ગાંડા.

બોરાજી—ખુ. લીલાધર રૂઢનાથ.

બોધા—મેમણ જુશખ બેગા.

સહી. અખદુલહુસેન આદમજી ખુકસેલર

